

TANULMÁNYOK

Sipos Balázs

MODERN AMERIKAI LÁNY, ÚJ NŐ ÉS MAGYAR ASSZONY A HORTHY-KORBAN

Egy nőtörténeti szempontú médiatörténeti vizsgálat¹

Bár a Horthy-kor médiatörténetének számos résztemája feldolgozott (többek között egyes lapok és másféle médiumok története, egyes szerkesztők, újságírók, médiavezérek pályája, a média és a hatalom viszonya, egyes sajtópolémiai története, az újságírói kultúra változása, egyes kultuszok, a médiáról való gondolkodás története), még sok olyan részkérdés vizsgálatára van szükség, amelyek nélkül nem készíthető el egy korszerű médiatörténeti összefoglaló mű. És itt nem csak további laptípusok, további „médiamunkások”, további kultuszok (és így tovább) történetének megírására kell gondolni, hanem olyan problémákra, amelyekről alig tudunk valamit: ilyen hiányzó terület például a történeti közönségkutatás vagy a médiagazdaság – illetve a média nőtörténeti (társadalmi nemek történeti) szempontú vizsgálata. Tanulmányom célja, hogy hozzájáruljak eme hiány pótlásához, a nemzetközi szakirodalom bizonyos megállapításait, eljárás módjait követve. Ennek során nem érintem a férfiak és a gyerekek történetét (noha a nőiesség változása hatott a férfias-férfiasság jelentésére is, valamint a gyerekeknek szóló médiumok tartalmát is befolyásolta), ahogy témaszűkítés az is, hogy konkrét kutatásom a női szerepeket és a nőiességet (a „mi a nőies?” kérdését) tárgyaló úgynevezett mediaszövegek vizsgálata. Egészen pontosan a különféle nőideálok képét elemzem előbb inkább hetilapokban, utóbb inkább két napilap kiadványaiban (emellett megemlítek bizonyos regényeket és magyar filmeket). Ezek az ábrázolások azért is fontosak, mert mintákat adtak, azonosulási lehetőségeket kínáltak az olvasóknak. Mivel igyekeztem a kor népszerű sajtótermékei, az úgynevezett populáris kultúra produktumai közül választani, nem is kevés olvasóról van szó. Fontosak továbbá azért, mert arról is tudósítanak, hogy egyes szerzők és orgánumok miként látták: milyen nőtípusok terjedtek el, lettek népszerűek Magyarországon – azaz például mi ellen kell hadakozni.

A nőtípusok leírására a szakirodalomban elterjedt két fogalmat használok: az új nő az egyik, és a modern lány a másik. A 20. század első felében mind a kettő ismert volt Magyarországon is, és olykor angol eredetijüket (new woman,

---

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatásával készült.

modern girl, esetleg postwar girl) is emlegették.² Írásomban előbbi a Magyarországon, mondjuk úgy, feltűnő módon a 19. század végén felbukkant, valamilyen szintű önállóságra törekvő nőt jelenti, aki mint nőtípus a Horthy-korban már-már megszokottnak számított (hogy mennyire és mennyire nem, azt próbálok megmutatni a későbbiekben). Ezzel szemben a modern lány típusa a Horthy-kori Magyarországon is újdonság: a forrása, az eredete a világháborút követő válsághelyzet és az amerikai tömegkultúra; újdonsága következményeként és feltűnően más életmódjában, fogyasztási szokásaiban is eltért környezetétől. Az ő megítélésében gyakran az USA megítélése is tükröződött.

Először azonban arról szólok röviden, hogy a nőtörténeti szempontú médiatörténet-írás helyzete közel sem olyan biztos, mint ahogy írásom legelején mutattam – de nem is annyira bizonytalan, mint Magyarországon a kutatások alapján látszik. Azaz születnek korszerű összefoglalók e szempont érvényesítése nélkül – de azért nem marginális területről van szó.

A médiatörténet-írás nőtörténeti szempontja

Napjaink igen színes és sokrétű, a történetírástól, annak résztemáitól és a médiatudománytól talán csak önkényesen elhatárolható médiatörténet-írását a legkönnyebben a kurrensnek tűnő témák alapján lehet föltérképezni. Ezeket a témákat alapvetően négy tényező határozza meg: a médiában és környezetében zajló aktuális, éppen most történő változások; a rokon tudományterületek pillanatnyi változásai; a hagyományos témák továbbélése; illetve utóbbiól nem függetlenül egy-egy jelentősebb szerző érdeklődési köre, munkássága. Az elsöre a legfeltűnőbb példa egyrészt a médiatörténeti (és kommunikációtörténeti) összefoglalások címadása, korszakolása,³ illetve az a tény, hogy az újabb és újabb médiumok megjelenése már régebb óta ráirányítja a kutatók figyelmét általában az újdonságok szerepére, az egykori újdonság egykori újdonságvoltára. Mindez egyértelműen a kortárs „médiapari” kérdések hatását mutatja.⁴

Az Európai Kommunikációkutatási és Oktatási Társaság médiatörténeti szekciójában formálódó európai médiatörténeti kézikönyv például a tervek szerint a tömegmédiá feltűnését és intézményesülésének 1945-ig tartó szakaszát a következő témák szerint tekintené át:⁵ a médiakonvergencia (a különféle típu-

² Természetesen léteztek alternatív fogalmak is: például a modern nő, a mai nő vagy a mai modern nő, amely inkább a fiús-férfias, vagy egyszerűen csak extravagáns modern lánnyal rokonítható (lásd később). L. például *Bethlen Margit*: Kislány a papa felöltőjében. A modern nő lelki világa. In: *Az Est* hármaskönyve, 1935. Asszony, szépség, szeretet. Bp. 137., 138.

³ Újabb médiatörténeti monográfiák címükben is reflektálnak erre. L. például *William J. Bernstein*: *Masters of the World: How Media Shaped History from the Alphabet to the Internet*. New York 2013; *Bill Kovarik*: *Revolutions in Communication. Media History from Guttenberg to the Digital Age*. New York 2013.; *Jochen Hörisch*: *Eine Geschichte der Medien. Von der Oblate zum Internet*. Frankfurt 2004.

⁴ L. például *Rudolf Stöber*: *Mediengeschichte: Die Evolution „neuer” Medien von Gutenberg bis Gates. Eine Einführung, I–II*. Wiesbaden 2003. Alapvetőnek a következő monográfia számít: *Carol Malvin*: *When Old Technologies Were New. Thinking about Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford–New York 1988.

⁵ Az egyes médiumok történetén, valamint az olyan speciális „korproblémákon” kívül, mint az első világháborús, továbbá a szovjet és náci propaganda.

sú médiumok „összeolvadása”, mint például az újságból és a moziból létrejövő filmhíradó), az újságírás professzionalizációja, a médiahatásokról szóló elméletek, a médiafogyasztás normái és fogyasztói csoportidentitások, a sajtószabadság és nyilvánosság összefüggései, a szabályozás (ideértve a szerzői jog kérdését), a nemzeti és transznacionális jelenségek, illetve a társadalmi mozgalmak és ellennyilvánosságok. E talán még nem végleges listát nézve elmondhatjuk, hogy az egyes elemek majdnem mind társíthatók valamelyikkel az említett négy hatás (tényező) közül: az első téma (a médiakonvergencia) tanulmányozása például egyértelműen a napjaink médiaiparában bekövetkező változások következménye, míg a második (újságírás) talán inkább egy hagyományosabb téma, amelynek szerepeltetése összefügg az újságírás történetét kutató Svennik Hoyer hatásával (és így tovább).⁶ A transznacionális történetírás szerepeltetése pedig a történetírás eme újabb „fordulatára” utal.⁷ A történetírás változásai, különböző „fordulatai” természetesen alakítják a média történeti jelenségeivel foglalkozó kutatásokat – ám ez elvezet bennünket a médiatörténet és a történetírás viszonyának bonyolult kérdéséhez.⁸

Az európai médiatörténeti vállalkozást szemlélve feltűnő ugyanakkor (noha nem példanélküli), hogy a nőtörténet vagy társadalmi nemek története mint szempont és mint téma csupán a társadalmi mozgalmak és ellennyilvánosságok fejезeten belül kerülne elő, a munkásmozgalom és a pacifizmus mellett. Feltűnőnek tarthatjuk ezt legalább három ok miatt. Egyrészt azért, mert általában a történetírás egy kurrens szempontjáról és témájáról van szó, amely tehát nemcsak önállóan (aldiszciplinaként) népszerű, hanem például a kultúrtörténet- és a politikatörténet-írásán belül is az.⁹ Másrészt azért, mert az úgynevezett kapcsolati (így például a „transznacionális”) történetírás és a nőtörténetírásán belül az ábrázolás, a jelentésadás (egy-egy jelenség értelmezése) és a diskurzus témája egyaránt felértékelődött, aminek logikusan tükröződnie kellene egy médiatörténeti munkában (lévén ezek igazi médiatörténeti kérdések), már ha a diszciplinák valóban hatnak egymásra.¹⁰ És harmadrészt: az úgynevezett kon-

⁶ Vö. A Journalism Reader. Szerk.: Michael Bromley – Tom O'Malley. London–New York 1997.; Svennik Hoyer – Epp Lauk: Recreating journalism after censorship. Generating shifts and professional ambiguities among journalists after changes in the political systems. Central European Journal of Communication 1. (2008: 1. sz.) 5–22. – Fogalmi és némi tartalmi eltéréssel találkozhatunk, amikor az „újságírói kultúrát” tárgyalják: Paolo Mancini: Mediensystem und journalistische Kultur in Italien. Berlin 2005.

⁷ Ian Tyrell: Reflections on the transnational turn in United States history: theory and practice. Journal of Global History 4 (2009: 4. sz.) 453–474.; Transnationale Geschichte. Themen, Tendenzen und Theorien. Szerk.: Gunilla Budde – Sebastian Conrad – Oliver Janz. Göttingen 2006. – A transznacionális és általában a kapcsolati történetírásra tanulmányomban nem tudok kitérni.

⁸ A történetírás és médiatörténet egymásra hatására lásd például a következő, médiatörténeti szempontokat használó mentalitás- és diplomáciatörténeti munkákat: Jörn Glasenapp: Die deutsche Nachkriegsfotografie. Eine Mentalitätsgeschichte in Bildern. Paderborn 2008.; Dominik Geppert: Pressekrise. Öffentlichkeit und Diplomatie in den deutsch-britischen Beziehungen (1896–1912). München 2007.

⁹ Georg G. Iggers – Q. Edward Wang: A Global History of Modern Historiography. Harlow 2008. 377.; Paula Baker: The Midlife Crisis of the New Political History. The Journal of American History 86. (1999: 1. sz.) 158–166.

¹⁰ A társadalmi nemek története diszciplinán belül olyan „klasszikus” témák helyét veszik át, mint a munkavégzés és a politikai mozgalmak, és általában a „magas politika” konfliktusos világa.

textuális médiatörténet-írásán belül is előkelő helyen áll az említett szempont és téma. Erről kicsit részletesebben szólnék.

Egyes leírások szerint a médiatörténet-írás két nagy irányzatra osztható, az úgynevezett autonómra és a kontextuálisra, azaz a médiát önálló rendszerként, jelenségment vizsgáló (az új médiumok, új címek, új médiatermékek megjelenésére, a médiaipar leírására koncentráló), illetve a média és a társadalmi-kulturális-politikai (stb.) rendszerek kölcsönhatásait feldolgozó irányra. A kontextuális megközelítéshez James Curran elgondolása szerint a következő *hagyományos* tárgyalási módok, meghatározott szempont szerint felépülő narratívák tartoznak: a liberális narratíva, amelynek fő tézise, hogy a modern tömegmédiá formálódása, születése a társadalom demokratizálódásának folyamatát erősítette – azaz eme elbeszélés hívei ebből a szempontból mesélik el a média történetét. A következő a feminista elbeszélés, amely szerint médiatörténet elbeszélhető a nőemancipáció történeteként; a populista narratíva, amelynek hívei szerint a tömegmédiá a társadalom kulturális demokratizálódását eredményezte abban az értelemben, hogy az „alsóbb” rétegek végre egyenrangúan jelenhettek meg a nyilvánosságban. Az úgynevezett libertariánus elbeszélés elsődleges témája a hatalmi pozícióban lévő és a társadalmat konformizmusra kényszerítő (kényszeríteni próbáló) kulturális rend befolyásának erodálódása és az individualizálódás folyamata, „azaz” az egyén felszabadulása. Az ötödik az antropológiai elbeszélés, amelyik számára például a nemzeti identitás formálódása és a nemzetépítés a releváns a társadalmi kontextus. Az úgynevezett radikális narratíva középponti állítása szerint a média a mindenkori elit eszköze, amely ennek révén is ellenőrzi, irányítja a társadalmat. És végül: Curran ezektől az elbeszélési módoktól megkülönböztetve szól a médiatörténet társadalomtörténetbe való integrálásának lehetőségéről, azaz a média társadalomtörténetéről.¹¹

Azt látjuk tehát, hogy a médiatörténeti összefoglalásokban magától értetődő lehetne a nő történet (vagy társadalmi nemek története) szempontjának használata, ennek a témának a tárgyalása, mégpedig általában a történetírás, illetve speciálisan a kontextuális médiatörténet-írásán belüli helyzete miatt. Azaz mivel a történetírás, valamint a médiatörténet-írás kurrens témája a nő történet és a társadalmi nemek története, az említett összefoglalókban helyet kellene kapnia. Ám mégse mindig történik így. A három, magyarul is megjelent áttekintő médiatörténeti monográfia közül kettő nem foglalkozik a kérdéssel (Burke és Briggs hivatkozott kontextuális munkája, valamint Catherine Bertho Lavenir hasonló, de a politika rendszerébe ágyazott kötete), vagy rövid úton és közhelyekkel intézi el a női szempontot (Frédéric Barbier és Catherine Bertho Lavenir döntő részben autonóm elbeszélési módot követő kötete).¹² Egy lépéssel előbbre tart a formálódó európai médiatörténet. A témát érdemben

Lásd Merry E. Wiesner-Hanks: Crossing borders in transnational gender history. *Journal of Global History* 6. (2011: 3. sz.) 364.

¹¹ James Curran: *Media and Power*. London–New York 2006. 3–53. A kontextuális médiatörténet-írás egy másik megközelítésére l. Bajomi-Lázár Péter: *Média és társadalom*. (Második, bővített kiadás.) Bp. 2008. 14–18.

¹² Catherine Bertho Lavenir: *A demokrácia és a média a 20. században*. Debrecen 2005; Frédéric Barbier – Catherine Bertho Lavenir: *A média története. Diderot-tól az internetig*. Bp. 2004.

tárgyalja Frank Bösch politika- és kultúrtörténeti nézőpontú bevezetése: önálló fejezetben ugyan nem, de például a „Politika és társadalom az illusztrált és tömegsajtó idején” című részben szól a nőmozgalomról, a megelőző részben pedig a női lapokról és az újságíróknakról.¹³ A legfrissebb, 2013-as összefoglaló azonban már egyértelműen fontosnak mutatja és önálló fejezetben tárgyalja a témát. A kommunikációtörténet kézikönyvébe Karen Ross írta meg „Gender és média” részt, amely részben magyarázatát is adja az előbb említett hiányoknak. „A társadalmi nemek és média nagyon új aldiszciplína — olvasható a fejezetben —, mert a nemek politikai konfliktusa és médiabeli megnyilvánulásuk csak újabban lett elismert tudományos téma.” A gender és média története témáján belül olyan területek hangsúlyosak, mint a nők (és férfiak) szerepe a médiáiparban, azaz a „tartalom-előállításban”, a nők (és férfiak) médiafogyasztása, illetve a nők (és férfiak) médiaábrázolása.¹⁴

Ez utóbbit tárgyalja egy másik 2013-as kötet, a „Nem és történelem a populáris médiában”. Ez a tanulmánykötet címe ellenére elsősorban nem tisztán vagy nem elsősorban médiatörténeti munka, ugyanis a történetírás történetéből, módszertanából és az emlékezés, kulturális emlékezet kérdéséből indul ki, a szerkesztők pedig vállalkozásuk interdiszciplináris jellegét hangsúlyozzák.¹⁵ A szerzők viszont a történeti ábrázolások társadalmi nem-képét elemzik ugyan, de ez a tankönyvektől a képregényektől és a romantikus regényektől a televíziós sorozatokig tartó skálán végzik el. Most azonban nem annyira az a fontos, hogy pontosan meg tudjuk-e határozni ennek a kötetnek a tudomány-rendszertani helyét, hanem inkább az, hogy rögzítsük: Karen Ross megfigyelését alátámasztja, hogy a populáris média elemzése és a nemek ábrázolása a historiográfiával legalábbis egyenrangú, azaz „komoly tudományos” téma lett. Nagyon lényegesnek tartom azt is, hogy ebben a kötetben nem kizárólag a nőknek szóló médiatermékeket és ezen belül a nőmozgalmi kiadványokat elemzik, mert így is világossá válhat, hogy „a nőtörténetírás nem a népszerűség felét, hanem egészét érinti”.¹⁶ Ez pedig komoly előrelépés a már többször emlegetett leendő európai médiatörténeti összefoglalóhoz képest.

A nemzetközi történetírásról szóló rész végén két olyan kötetet említünk, amelyek a nőtörténeti narratívába ágyazva a média történetét is tárgyalják, és amelyek a média- és kommunikációtörténet-írás bizonyos módszertani problémáival is szembenéznek. Az új nő típusának elterjedését, a nőiesség meghatározása körüli vitákat tárgyalja az a 2004-es tanulmánykötet, amely a sajtót és a szépirodalmat nem csak forrásként használja fel: sajátos módszertant kö-

¹³ Frank Bösch: *Mediengeschichte. Vom asiatischen Buchdruck zum Fernsehen*. Frankfurt–New York 2011.

¹⁴ Karen Ross: *Gender and Media. A Very Short Herstory*. In: *The Handbook of Communication History*. Szerk. Peter Simonson – Janice Peck – Robert T Craig – John P. Jackson Jr. New York 2013. 347., 355. – Szempontunkból ennek fejezetnek az a problémája, hogy inkább média- és kommunikációtudományi logikát és fogalmakat használ, és nem történetírás nyelvét. Ez ismét a két tudomány határainak kérdését veti fel.

¹⁵ Sylvia Paletschek – Nina Reusch: *Populäre Geschichte und Geschlecht: Einleitung*. In: *Geschlecht und Geschichte in populären Medien*. Szerk. Elisabeth Cheauré – Sylvia Paletschek – Nina Reusch. Bielefeld 2013. 19–20.

¹⁶ Idézi: *Pető Andrea: Társadalmi nemek és a nők története*. In: *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Szerk. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Bp. 2003. 522.

vetelő önálló vizsgálati témaként fogja fel a médiatörténetet. A kötet erénye, hogy számot vet továbbá az ábrázolás és a valóság viszonyával (azzal a kérdéssel tehát, hogy a lapokon és regényeken, novellákon, verseken stb. kívül a „valóságban” léteztek-e új nők és milyen arányban), valamint az, hogy olyan transznacionális jelenségeként kezeli az új nő típusát, amely számos alakban, altípusban, régi és nemzeti nőtípusokkal variálódva, „kereszteződve” tűnt fel. Lényeges megállapítás továbbá, hogy a „hibrid” nőtípusokon kívül a média is sokféle és egymással akár ellentétesnek tűnő logika szerint működött, például a komoly és a szórakoztató tartalmak kiválasztásakor és egymás mellé helyezésekor (erre még visszatérek).¹⁷ Kiemelném továbbá, hogy több szerző rajzokat, elsősorban karikatúrákat és reklámokat is bevont az elemzésébe, ami a történetírás úgynevezett képi fordulatának következménye.¹⁸

A másik tanulmánykötet Alys Eve Weinbaum és munkatársai munkája. Ők a modern lány típusának elterjedését vizsgálták, és az amerikai „modell” európai, ázsiai és afrikai felbukkanását és alakulását, a helyi típusokat követék nyomon, mégpedig hangsúlyosan a fogyasztást és a médiareprezentációt (többek között a divatot és az újsághirdetéseket) kutatva. Lényegében a teljes kötetre jellemző az illusztrációk elemzése.¹⁹

Ami a magyarországi médiatörténet-írást illeti, az erről szóló tanulmányok elkerülik a nőtörténetírás vagy a társadalmi nemek története szempontját, témáját, aminek oka a nemzetközi médiatörténet-írástól való általános lemaradás lehet.²⁰ Ha jól látom, kurrens témának egyrészt az újságírás és a sajtóirányítás története, viszonya, a politikai nyilvánosság alakulása számít, másrészt a medialitás kérdése, harmadrészt az irodalom és a sajtó változó viszonya, és végül az (újság)olvasás, illetve egyes szerkesztők, újságírók életműve. Számos olyan nem médiatörténeti megközelítés van továbbá, amely média- vagy kommunikációtörténeti elemzésekhez vezet: ilyen például a politikatörténeti vagy irodalomtörténeti kultusz- és propagandakutatás vagy az értelmiségtörténet,²¹ illetve ilyenek azok a nőtörténeti munkák, amelyek a nyilvános női szerepléseket, a női lapok történetét vagy női szerepek és nőtípusok sajtóbeli, esetleg irodalmi ábrázolását elemzik.²²

¹⁷ New Woman Hybridites. Femininity, feminism and international consumer culture, 1880–1930. Szerk. Ann Heilmann – Margaret Beetham. London–New York 2004.

¹⁸ L. például *Ingrid Sharp*: Riding the tiger: ambivalent images of New Women in the popular press of the Weimar Republic; *Angelika Köhler*: Charged with ambiguity: the image of the New Women in American cartoons. Uo. 118–141; 158–178.

¹⁹ *Alys Eve Weinbaum és mások*: The Modern Girl Around the World. Consumption, Modernity, and Globalization. Durham 2008.

²⁰ *Sipos Balázs*: Unter Disziplinen. Histrosche Medien- und Kommunikationsforschung in Ungarn. *Medien und Zeit* 18. (2003: 3. sz.) 8–22.; *Szajbély Mihály*: A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról. *Médiakutató* 6. (2005: 1. sz.) 71–79.; *Gyáni Gábor*: Sajtótörténet a társadalomtörténet szemponyjából. *Médiakutató* 7. (2006: 1. sz.) 57–64.; *Lipták Dorottya*: A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról (paradigmaváltás – problémafeltárás – alapelvek – programok – feladatok). *Magyar Tudomány* 172. (2011: 9. sz.) 1121–1131.

²¹ Olyan ismert szerzőkről van szó, mint Buzinkay Géza, Lipták Dorottya, Szajbély Mihály, Széchenyi Ágnes, illetve Balázs Eszter, Turbucz Dávid, Vörös Boldizsár.

²² A hazai szerzők közül l. például *Acsády Judit*: 'The woman of the twentieth century.' The feminist vision and its reception in the Hungarian press 1904–1914. In: *New Woman Hybridites* i. m.

Nagyjából ugyanezt lehet elmondani a Horthy-kor médiatörténetéről szóló munkákról is, amelyek között olykor felbukkan olyan, amely kapcsolódik a nőtörténet/társadalmi nemek témájához, részben vagy teljesen azt tárgyalja, amely tehát nőtörténeti szempontot használó médiatörténeti elemzés. Ennél azonban elterjedtebb, hogy nőtörténettel vagy társadalmi nemek történetével foglalkozó tanulmányokban, tanulmánykötetekben szerepelnek média- vagy kommunikációtörténeti vizsgálatok; azaz a média ebben az esetben is forrás, és nem téma.²³

Miért lehet érdekes a Horthy-kor médiatörténete nőtörténeti szempontból? Szerintem azért, mert két, talán elméleti jellegűnek is gondolható, általánosabb kérdést lehet tanulmányozni ezen keresztül. Az egyik, hogy a mentalitás és a preferenciák lassú változása, valamint a gyors politikarendszer-változások miként hatottak egymásra. Arról van szó, hogy a nőemancipáció első nagy korszaka Magyarországon is megváltoztatta a nőiesség jelentését (azt, hogy mit tekintettek nőiesnek, azaz természetesnek és természetellenesnek), és ezzel elhozta az úgynevezett új nők (vagy modern nők) típusának megjelenését. 1920-tól viszont ebből a szempontból egy konzervatív korszak, politikai rezsim következett, amely a nők kulturális és politikai demobilizálását, a tradicionális női szerepek népszerűsítését tűzte ki célul. Ráadásul a Horthy-kor a feminizmus első hullámát (a nők továbbtanulási és politikai jogainak kivívását) követte, azaz egybeesett a feminizmus európai „apályával”, erejének és hatásának csökkenésével, ami csak felerősítette a magyarországi politikai törekvéseit. De vajon tényleg így történt-e? Milyen mértékű volt a konzervatív politikai fordulat, miként hatott a nőiesség jelentésére és az új nők imázsára?

A másik általánosabb kérdés a következő: a Horthy-kor huszonöt éve a globalitás korszakának része. Annak a korszaknak, amelyben a totális diktatúrákat nem számítva nem beszélhetünk az államok információs szuverenitásáról, mert már távoli államokban előállított jelentések és minták is befolyásolják a helyi viszonyokat. Máshogy fogalmazva: a magyarországi társadalmi valóságot idegen (külföldi eredetű) elemek is formálták, alakították. Ezek az említett minták a különféle médiumok közvetítésével terjedtek el Magyarországon –

190–204.; *Fábrí Anna*: Közíró vagy szépíró: írói szerepkör és társadalmi-kulturális identitás a 19. századi magyar írónők munkásságában. In: *Szerep és alkotás*. Szerk. Nagy Beáta – S. Sárdi Margit. Debrecen 1997. 61–73.; *Kereszty Orsolya*: Bédy-Schwimmer Rózsa, A Nő és a Társadalom szerkesztője. In: *Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Szerk. Palasik Mária – Sipos Balázs. Bp. 2005. 186–194.

²³ Mind a kettőre sok példa hozható, ezért most csak párat említek közülük. Az elsőre l. *Kádár Judit*: „Otthonod az uradé”. Három 20. századi magyar képes hetilap nőképe. *Médiakutató* 2. (2002: 4. sz.) 78–94.; *Heltai Gyöngyi*: Bulvárszereposztás. Női szerep- és identitásmodellek a két világháború közötti operettben és színházi sajtóban. *Sic Itur ad Astra* 58. (2008.) 233–268.; *Sárai Szabó Katalin*: „Családi élet őrizői, magyar református anyák, asszonyok...”. Nők a két világháború közötti református egyházi sajtóban *Médiakutató* 10. (2009: 1. sz.) 83–94.; *Sipos Balázs*: A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében. Bp. 2005. 155–168. – A másodikra típusra lásd: *Társadalmi nemek képe és emlékezete Magyarországon a 19–20. században*. Szerk. Pető Andrea. Bp. 2003.; *Bódy Zsombor*: „A női munka felszabadítása vagy korlátozása”: A női eszmények változása, a női egyenjogúság konfliktusai és női szervezetek állásfoglalásai a két világháború közötti középosztályban. In: *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Szerk. Bakó Boglárka – Tóth Eszter Zsófia. Bp. 2008. 93–112.

ahogy a nőiség feminista és konzervatív jelentéseinek összeütközése, a nőiség „valódi jelentésének” meghatározása is a médiumokban zajlott. Tanulmányomban ezekkel a kérdésekkel Karen Ross, Ann Heilmann és Margaret Beetham, Alys Eve Weinbaum és kutatótársai, illetve Elisabeth Cheauré, Sylvia Paletschek és Nina Reusch említett munkáit követve fogok foglalkozni. Továbbá Curran társadalomtörténetbe ágyazott médiatörténet-írásra tett javaslata szerint járok el, abban az értelemben, hogy a következtetések és magyarázatok során társadalom- és médiatörténeti okokat és okozatokat is keresem.

Új nők antifeminista nemzeti kurzusban?

A tömegsajtó megjelenése és az új nők típusainak felbukkanása Magyarországon is nagyjából egy időben történt. Az új típusú nők 19. század utolsó harmadától kezdtek feltűnni, és a 20. század első két évtizedére lassan újabb és újabb területeken lettek elfogadottak – így például a tömeglapok szerkesztőségeiben, a folyóiratoknál, illetve a könyvkiadóknál. Ezeken a helyeken tehát megjelent a női hang, a női szempont, és nem kizárólag férfiak írtak a nőkről.

Az új nők életük egy vagy több területén a férfikkal való egyenlőségre törekedtek, társadalmi pozíciójukat nem férjük, apjuk vagy valamelyik férfitörökük pozíciójához kívánták kötni, hanem maguk akarták meghatározni, amit a női „médiamunkások” gyakran a felszabadultak, felszabadultság fogalmaival írtak le.

Mit jelent az előbb említett egy vagy több terület? Azt, hogy az új nőknek nagyon sok és eltérő típusa létezett. Martha H. Patterson rövid tanulmányában elsorolja például, hogy új nőnek tekinthető (többek között) a szüfrazsett, az egyetemre járó lány, a fogyasztásban (divatban és szórakozásban) magát kiélő fiatal nő, a szocialista nő, a mondjuk vallási, kulturális vagy jótékonyági egyleteket alapító, azokban aktív nő, a vamp, a testével maga rendelkező és a férfias nő – azaz a tradicionális nőiséget el nem fogadó, esetleg a környezete szerint férfias munkát végző, anyagi, szellemi függetlenségre törekvő, szabad akaratából (és nem családi döntésre) férjhez menő nő.²⁴ Fontos, hogy „fokozatbeli” különbségek is léteztek abból a szempontból, hogy ki milyen mértékben követett „új-női” elemeket (mondjuk dohányzott, de nem viselte a vampokra jellemző ruhák mindegyikét), amit — mint látni fogjuk — befolyásolt, hogy milyen elemek mikor jelentek meg adott kulturális közegben (országban), azaz milyen mértékben váltak (esetleg évtizedek alatt) megszokottá. Innen pedig kulturális, nemzeti különbségek is származtak az új nők között, amit a kultúrtörténet-írásból ismert hibriditás fogalmával szokás kifejezni. Az új nő fogalma egyes számban tehát egy heurisztikus kategória, ahogy egyik altípusa, a modern lány is.²⁵ Ennek megfelelően a médiabeli ábrázolásuk is sokféle volt.

²⁴ Martha H. Patterson: Introduction. In: *The American New Woman Revisited. A Reader, 1894–1930.* Szerk. uő. New Brunswick 2008. 1.

²⁵ Alys Eve Weinbaum és mások: *The Modern Girl as Heuristic Device: Collaboration, Connective Comparison, Multidirectional Citation.* In: *Uők: The Modern Girl* i. m. 1–5.

A médiabeli megjelenés-megjelenítés kapcsán merül fel az a már említett kérdés, hogy vajon a médián kívül léteztek-e új nők Magyarországon. Azt, hogy léteztek, egyrészt a férjes és emellett dolgozó középosztálybeli nők, valamint az egyetemre járó lányok léte önmagában mutatja; továbbá személyes források is utalnak arra, hogy a nyilvános szféra mellett egyes nők családon belüli helyzete megváltozott. Erre példának most csak Bohuniczky Szeffi memoárját említem, ugyanis ez sok mindent „illusztrál” az említettek közül. Például azt, hogy a „kékharisnyaság”, azaz az irodalomba való beletemetkezés valójában az alternatív női minták készletének megismerését és a szellemi függetlenség lehetőségét jelentette. És azt is, hogy Bohuniczky esetében is éppen ez tette lehetővé, hogy modern nővé váljon: előbb azt jelentette, hogy ha már jó házasságot nem, akkor helyette legalább — a modern irodalom iránti közös érdeklődésen alapuló — „kitűnő barátságot kötött” a férjével; utóbb pedig azt, hogy írásai révén megteremtette anyagi önállóságát és évekig férjétől külön élt.²⁶ Az új nő tehát élhetett az otthonán kívül, a „társadalomban” jelentkező új lehetőségekkel, vagy változatlan feltételek között próbálhatott másként élni (mint eleinte Bohuniczky Szeffi is) a házasságában. De akár így, akár úgy, a nyilvános térben és/vagy otthon mindenképpen új női imázs és új női identitás szerint élt – amint Kaffka Margit is ábrázolta egy 1913-as írásában a „new-woman” (sic!) típusát.²⁷ A média szerepe ebben hangsúlyosan éppen az volt, hogy reflektált erre a változásra, megmutatta és közvetítette a nőideálokat.

Az első világháború felgyorsította az új női típusok elterjedésének folyamatát, hiszen az úgynevezett hátsországi fronton a nőket is mobilizálták a győzelem érdekében, illetve a férfiak távolléte miatt több lehetőséghez jutottak. A besorozott férfiak helye üres lett a munkahelyeken és az iskolákban: emiatt nők a munkahelyeken a férfiak helyére álltak, a nők száma és aránya megnőtt az egyetemeken,²⁸ és politikailag is aktivizálódtak.²⁹ A nők választójogát a parlament 1918 nyarán még elvetette, de az 1918 ősze és 1919 márciusa közötti polgári köztársaság I. néptörvénye biztosította (noha a férfiak és a nők választójoga nem volt egyenlő, és eme jogszabály alapján nem rendeztek választásokat),³⁰ ahogy a férfiakéval egyenlő tanulási jogokat is (a nők jogi és a műszaki tanulmányokat is folytathatnak, és a nőhallgatókat a férfiakkal azonos hallgatói státuszba sorolják át).³¹

²⁶ *Bohuniczky Szeffi*: Otthonok és vendégek. Bp. 1989. 193., 201–202., 384., 424.

²⁷ *Kaffka Margit*: Az asszony ügye. In: *Úó*: Hullámzó élet. Cikkék és tanulmányok. Bp. 1959. 195–199.

²⁸ *N. Szegvári Katalin*: A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777–1918). Bp. 1969. 389–391.

²⁹ *Sipos Balázs*: A szakszervezetek taglétszáma és gazdálkodása. In: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Szerk. Varga Lajos. Bp. 1999. 510.

³⁰ *Simándi Irén*: Küzdelem a nők parlamenti választójogáért Magyarországon 1848–1938. Bp. 2009. 140.

³¹ A Tanácsköztársaság a nők helyzetét is az új rendszer ideológiájának megfelelően rendezte. Egyrészt biztosította a férfiak és a nők egyenlőségét, valamint a választójogot azonos feltételek szerint minden női és férfi dolgozónak, másrészt viszont a feminizmust mint „burzsoá ideológiai csökevényt” elutasította, a „kizsákmányolóktól” pedig megtagadta a választójogot. (*Simándi I.*: Küzdelem i. m. 146–148.) Emiatt tekintem kitérőnek azt a pár hónapot.

A női jogok kiterjesztésének következő, és sokáig utolsó jelentősebb állomása Friedrich István választójogi rendelete volt, amely a nőknek biztosította az általános, titkos és egyenlő választójogot. A politika tömegesedése és ennek részeként a nők mobilizálása ezzel véget is ért, pontosabban a trend megfordult és elindult egy úgynevezett demobilizálási hullám: az 1920. januári országgyűlési választásokon már csak 1,6 millió férfit és 1,4 millió nő választhatott, mert a többieket (400, illetve 300 ezer férfit és nőt) már nem vettek fel a választói névjegyzékébe. A következő választások idejére, 1922-re újabb ötszázezer nő veszítette el választójogát, az új választójogi rendelet miatt.³² Ugyancsak a nők demobilizálását szolgálta az úgynevezett numerus clausus törvény (az 1920. évi XXV. törvény), amely egyrészt előírta a zsidó hallgatók arányának csökkentését, másrészt az egyetemekre bízta, hogy fölvesznek-e nőket – ők pedig a korábbiaknál kevésbé kívántak így tenni.³³ Mindehhez még azt kell hozzátenni, hogy a feminista mozgalom — mivel bírálói úgymond nemzetközi eredetű és bűnös forradalmi szerepét hangsúlyozták — háttérbe szorult, vezetői jórészt emigráltak.

Az új női aktivitások és az új női típusok, ezek az új lehetőségek, szerepminták azonban olyanok életét is átalakították, illetve céljait is meghatározták ekkorra, akik nem szimpatizáltak az úgynevezett progresszív irányzatokkal, mozgalmakkal, vagy nem foglalkoztak politikával. Ők az 1920-as években is folyamatosan kaptak muníciót: a külföldi populáris regények fordításai is népszerűsítették például a dolgozó nő típusát (ilyen volt a „Ne várjatok vacsorára!” a svéd Alice Lyttkenstől), és tanácsadó könyvek is tárgyalták a családon belüli nemi viszonyokat. Utóbbira példa a kor ismert német esszéistája, Hermann Keyserling szerkesztésében megjelent „Könyv a házasságról”, amely többek között a házasság válságának kérdését is tárgyalta. Erről a kérdéstről a két világháború között nagyon sokat írtak Magyarországon is, de elsősorban a „nagy háború” hatásával, ezzel összefüggésben az erkölcs megrendülésével, olykor a válást lehetővé tevő törvény létezésével magyarázták.³⁴ A Keyserling-könyv egyik szerzője, Marta Karlweis ezzel szemben azt írta, hogy a házasság akkor és azért lesz problémás, amikor a nő nem akar „kiskorúsági viszonyban” maradni, amire válaszul a férfi „ösztonszerűen” megtagadja a „nőtől az egyénülési jogot”, vagy a „világosságra törekvő” nő mellett bizonytalan lesz és felteszi a kérdést: „Ki kezeskedik [...] azért, hogy átalakulva is hű marad” hozzá a nő?³⁵ (Ennek kapcsán eszünkbe juthat Ibsen „Nóra”-ja, a feminista mozgalom egyik kulcsdarabja mint irodalmi ábrázolás és közvetített minta, illetve eszünkbe juthatnak Bohuniczky Szefi memoárjának az író nő házasságon belüli „felnőtté válásáról” beszámoló részei, amelyek egy konkrét század eleji példáról tudósítanak.)

Az új nő feltűnése, valamint ennek a szerepnek a választása, azaz az újféle nőitípusok megjelenése tehát általánosabb, mint a progresszív feminizmus, és

³² *Simándi I.*: Küzdelem i. m. 150., 157.

³³ *Fenyves Katalin*: When Sexism Meets Racism: the 1920 Numerus Clausus Law in Hungary. E-Journal of the American Hungarian Educators Association 4. (2011.) <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2011/2>, 2013. május 12.

³⁴ *Szél Tivadar*: A budapesti házasságok. Bp. 1935. 296.

³⁵ *Marta Karlweis*: A házasság és az átalakult nő. In: *Könyv a házasságról. A házasság értelmezése kiváló kortársak felfogása szerint.* Szerk. Hermann Keyserling. Bp. 1927. 179., 180., 181.

általános európai jelenség. Általános európai jelenségnek azonban nem csak a dolgozó, politizáló és tanuló nők számának növekedése tekinthető, hanem az is, hogy a világháborút követően a dolgozni és tanulni vágyó nőket megpróbálták visszaterelni a családba és a hagyományos női szerepekhez (ez az úgynevezett kulturális demobilizáció), és az új női identitás szerint élő nők ellenálltak ennek a törekvésnek. Allison Scardino Belzer monográfiájából kiderül például, hogy egy pontig Olaszországban is hasonló változások történtek: a „*donna brava*” anyai figurája mellett az első világháború éveiben feltűnt a „*donna italiana*” politizáló típusa, majd a béke első néhány évében a gazdaságilag független „*donna nuova*”. Az átlagos nyugat-európai helyzettől való eltérés oka a harcosan anyai „*donna fascista*” szerep, amely első helyen az állam iránti kötelességek teljesítését írta elő, és csak ezt követően a család iránti kötelességeit. Ezzel kapcsolatban azonban kérdéses, hogy valóban egy új, a közéletben aktív nő ideáljáról van-e szó, és nem inkább a háború előtti helyzethez való visszatérésről – noha új jelszavakat használva, erős nemzeti jelentéssel kibővítve és újféle értelmezési keretbe helyezve a 19. századi „jó nőt”.³⁶ Attól függően, hogy hová tesszük a hangsúlyt, ezt vagy a mobilizáció fenntartásának (a szakirodalomban erre használják a re-mobilizálás fogalmát), vagy sajátos demobilizálási stratégiának tekinthetjük. Azaz vagy azt látjuk elsődlegesnek, hogy a „*fasiszta nő*” számára a nyilvános térben és aktív szerepek kínálkoztak, vagy azt, hogy a „*fasiszta nő*” valójában nem cselekvő részese a nemzeti politikának, mert a nemzet életében csak reprodukciós szerepet kapott. Van azonban egy harmadik értelmezési lehetőség is: eszerint a nő szerepe a nemzet fenntartásában a gyerekszülés és -nevelés, ez azonban nem passzív és nem kizárólag magánéleti feladat, mert ezzel „a nemzet határát kulturálisan és szimbolikusan is védik”.³⁷ Ebben az esetben szerintem újféle női identitásról, a tradicionális női hivatás újfajta elgondolásáról beszélhetünk ugyan, de újféle női szerepekről nem.

Az „átlagos” nyugat-európai és az olasz minta a magyar média elemzése során fontos szempont lesz. És ugyanígy hasznos párhuzam lehet a számunkra az az említett értelmezés is, amely szerint az új nő 1918-at követő terjedése jelentős részben a háborút követő szorongás következménye, azaz annak a belátásnak, hogy objektív (strukturális) és szubjektív (mentalitásbeli és kulturális) okok miatt sincs visszatérés a háború előtti időkhöz.³⁸ Például mert a háborús embervesztések miatt nem lesz elég férj, vagy mert a totális háború meggyengítette a férfi fölényét a nővel szemben.

Miként ábrázolta az új női típusokat a magyarországi média? Melyik nőtipust mutatta követendőnek? Tetten érhető-e és miként a nacionalizmus felerősödése. A következőkben ezekre a kérdésekre próbálok válaszolni.

³⁶ Ezt a dilemmát fogalmazza meg a kötet recenzense: *Linda Reeder: Women and the Great War. Femininity under Fire in Italy. The Journal of Modern History* 84. (2012.) 993.

³⁷ *Jabloneczay Tímea: A nem nemzeti kisajátítása Szentmihályiné Szabó Mária Zrínyi Ilona című regényében. Irodalomtörténet* 42. (2011.) 194.

³⁸ *Allison Scardino Belzer: Women and the Great War. Femininity under Fire in Italy. New York* 2010.

A Horthy-kor úgynevezett megalapozó mítoszai³⁹ közül Szabó Dezső „Az elsodort falu” című regénye (is) hanyatlástörténetként mutatta a dualizmus liberális korszakát. Szabó többek között „leszámolt” a feminizmussal és általában az emancipatorikus törekvésekkel, és az egyenlőségre törekvő nőknél és a „kékharisnyákon” gúnyolódott. Példaként egy apróságot említek: Szabó Kaffka Margit alakmását többek között azért kritizálta a regényben, mert ő a „divatot majmolva”, írásaiban a nőt is „embernek” nevezte, holott az ember csak férfi lehet.⁴⁰

A másik mindenképpen említendő kötet Tormay Cécile „Bujdosó könyv” című regénye, amelyben Tormay bizonyos szempontból nyíltabban fogalmazott: a zsidókon, a szabadkőműveseken, a szocialistákon és másokon kívül konkrétan a feministákat is megemlítette a nemzet ellenségei között.⁴¹

Szintén a feminizmussal „leszámoló” diskurzusához tartozik a kor egyik legnépszerűbb, elsősorban a középosztálybeli női olvasókat megcélzó hetilapja, a Herceg Ferenc szerkesztette Új Idők, illetve a legnagyobb nőszervezet, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének (MANSZ) orgánuma, A Magyar Asszony. Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy az új női típusokhoz hogyan viszonyult a két lap, akkor a képek és szövegek elemzése után arra jutunk, hogy e tekintetben egyik lap ábrázolásmódja sem egységes. Nem beszélhetünk arról, hogy a kettő közül valamelyik lapnak egységes álláspontja lett volna erről a kérdéstről, hiszen a szerzők között komoly véleménykülönbségek mutatkoztak. Kenedy Géza, Lyka Károly vagy Fodor Gyula (Új Idők), illetve Tormay Cécile és Hohenlohe Károly herceg (A Magyar Asszony) például arról értekeztek, hogy a háborúban a nő hű segítőtje lett a férfinak, és ez az új (de, tehetjük hozzá, változatlanul alávetett) pozíció hozta el az igazi nőemancipációt. Hogy ideje rehabilitálni a modern irodalomban elhanyagolt nőtípust: a háziasszonyt (akit Fodor „természetes nő”-nek nevezett, amivel a nőiség ettől eltérő értelmezéseit természetellenesnek mutatta), mert a dolgozó és tanuló nő nem segítőtje a férjnek és nem jó anya (Kenedy úgy vélte, a tanult nők többsége meddő).⁴² És hogy a nő harcoljon együtt a háborúban lelkileg megsérült férfival – de csak addig, amíg a férfi nem tud egyedül harcolni a nemzetért és a kereszténységért, mert a nő akkor rögvest vonuljon vissza a nyilvános feladatoktól.⁴³ Az Új Idők grafikusa, Mühlbeck Károly pedig több karikatúrát is készített arról, ahogy a nők, elveszítve munkahelyüket, visszatérnek az otthonokba.⁴⁴

Ezen a ponton először is visszaalternálnék az olasz párhuzam kérdésére: A Magyar Asszonyban megjelent írások (az említett két véleményen kívül például Ravasz László, Mártonffy Károly, Berzeviczy Albert álláspontja) szerint nem cél a nők pacifikálása, legalábbis ideiglenes nem. Mártonffy vagy Berzeviczy

³⁹ Jan Assman: A kulturális emlékezet. Bp. 1999. 79.

⁴⁰ Szabó Dezső: Az elsodort falu. Debrecen, 1989. 53–54.

⁴¹ Tormay Cécile: Bujdosó könyv. Bp. 1921. 15–16., 18., 56.

⁴² Sz. J. [Lyka Károly]: Nők az alkotmányban. Új Idők, 1920/5. 99.; Kenedy Géza: Az első fecske. Uo. 1920/10. 192–193.; Fodor Gyula: A dáma, a démon és az asszony. Uo. 1920/7. 116–117.

⁴³ Asszonyok munkája az országban. A Magyar Asszony, 1922/3. 27–31.

⁴⁴ Például a „Leszerelnek a kalauznők” című három képből álló sorozata. Új Idők, 1920/5. 95.

mindenféle (például időbeli) korlátozás nélkül szólt arról, hogy a nőknek „a nemzeti társadalom munkájában” kötelességük részt venni.⁴⁵ Ravasz egyik írásában ki is dolgozta ideális „új nő típus”-t, amely nem a „féktelen” individualizmust követi, hanem „nemzetibb” kíván lenni, amely egyszerre turáni és világpolgár.⁴⁶ Azaz a nő nemzeti hivatása, a nemzeti közösség iránti kötelessége az első; ez a nyilvános (hiszen a családon, az otthonon kívüli) tevékenysége azért nem „természetellenes”, mert a nemzet „ápolása”, „gyógyítása”, mint a gondoskodás általában, „természetes” nőies tevékenység, az anyai szerep része.⁴⁷

Vajon itt a hagyományos női szerephez (a „jó”, helyesen viselkedő nő szerepéhez) való visszatérésről van szó, vagy valamiféle kulturális remobilizálásról, amint Acsády Judit is írja?⁴⁸ Ennek az antifeminista (valójában a progresszív feminista mozgalommal szembenálló) diskurzusnak a további elemzése azt mutatja, hogy a nők közéleti aktivitásának *fenntartása*, a nők nemzeti célok érdekében történő *remobilizálása* volt a cél – de nem csak az. Ebből az aktivizmusból az következett ugyanis, hogy az új nő közéletben aktív típusait is el kellett fogadtatni, természetesnek és nőiesnek kellett ábrázolni. Jól mutatja ezt a „Bujdosó könyv”, amely emléket állít a forradalom által üldözött, bujdosni kényszerülő, de a forradalom előtt meg nem hódoló erős ellenforradalmár nőknek is, elsősorban is a szerzőnek saját magának, aki a forradalmi időkben megalkototta a MANSZ-t. Tormay regényében „új nőszerepet teremtett: az izgága, férfiasan jövő-menő, mindenhol összeesküvéseket leleplező írónő alakját”, amely szereplő maga az antifeminista és antiszemita Tormay.⁴⁹ Az a Tormay, aki az 1914 és 1917 között megjelent, A Nő című, alcíme szerint „Feminista folyóirat” szerkesztőbizottságának volt a tagja, illetve egyik fő szervezője az 1913-as budapesti Női Választójogi Világkongresszusnak,⁵⁰ és aki az önálló és politizáló nők életét élte.

A MANSZ kiadványai és szerzői a közéletben aktív nőn kívül a dolgozó új nő típusát is propagálták. Utóbbi például a Magyar Asszonyok Lexikona. A benne szereplő, példaképül állított 1339 nő között 1071 dolgozó nőt találni ugyanis, akiknek több mint fele (540) férjezett volt,⁵¹ azaz nem csak a családi feladataira koncentrált – ami ellentétes a női szerep valóban hagyományos értelmezésével. Részben a médiatörténeten kívüli példákat is hozhatunk a

⁴⁵ Berzeviczy Albert: Néhány szó a magyar nők hivatásáról. A Magyar Asszony, 1922/7–8. 1–3.; Mártonffy Károly: A nemzeti lélek integritása. Uo. 1922/4. 14–15.

⁴⁶ Ravasz László: Az új női típus. Uo. 1922/3. 2–4.

⁴⁷ Pető Andrea – Szapor Judit: A női esélyegyenlőségre vonatkozó női felfogás hatása a magyar választójogi gondolkodásra 1848–1990. Az „állam érdekében adományozott jog” feminista megközelítésben. In: Befogadás és eredetiség a magyar jogban és jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához. Szerk. Sajó András. Bp. 2004. 138–139.

⁴⁸ Acsády Judit: Diverse construction: Feminists and conservative women’s movements and their contribution to the (re-)construction of gender relations in Hungary after the First World War. In: Aftermaths of War. Women’s Movements and Female Activists, 1918–1923. Szerk. Ingrid Sharp – Matthew Stibbe. Leiden–Boston 2011. 311.

⁴⁹ Bánki Éva: Lobogó sötétség. (Tormay Cecile: Bujdosó Könyv). Múltunk 53. (2008: 3. sz.) 92.

⁵⁰ Kollarits Krisztina: Egy bujdosó írónő. Tormay Cécile. Vasszilvágy 2011. 10

⁵¹ Magyar Asszonyok Lexikona. Szerk.: Bozay Margit. Bp. 1931.

MANSZ álláspontjára: miután 1920-ban korlátozták a nők tanuláshoz való jogát, a MANSZ a Feministák Egyesületével és a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségével együtt közös kérvényben kérte a korlátozás megszüntetését.⁵² A szervezet részt vett egyetemista lányokat segítő kollégiumok szervezésében: ilyen kollégium volt a Sarolta Leányotthon, valamint a debreceni Horthy Miklósné Leányotthon, amelyet a kormányzó Horthy Miklós felesége, a miniszterelnök Bethlen István vagy többek között a vallás- és közoktatási miniszter, Klebelsberg Kunó is támogatott. Erről természetesen rendszeresen beszámolt A Magyar Asszony.⁵³

A tanulás mellett a nők önálló életre való felkészítését is szükségesnek ábrázolták a kor konzervatív és nemzeti irányultságát helyeslő közéleti szereplők. Így például Szederkényi Anna (ekkor a Kis Újság című populáris napilap, valamint a Háztartás. A magyar asszonyok közlönye című hetilap felelős szerkesztője), aki 1929-ben rendszeres rádióelőadásaiban egyiken azt mondta: „Ma olyan lányokat kell nevelnünk, akik önállóan is le tudják élni az életet [...]”.⁵⁴ A konzervatív irodalomtörténész, Bánhegyi Jób pedig — aki tagadta, hogy a nők és férfiak irodalmi produktumai egyforma színvonalúak lehetnének — természetesen és magától értetődőnek mutatta, hogy „a mai nő független és szabadon alakíthatja életét”, és hogy Magyarországon általános az „önálló kenyérkereső nő”.⁵⁵

Ezen a ponton emlékeztetni szeretnék arra, hogy — mint említettem — a vizsgált két lap, az Új Idők és A Magyar Asszony kapcsán nem beszélhetünk egységes álláspontokról, arról, hogy egyféle nőtipust idealizáltak vagy legalább népszerűsítettek volna. És visszautalnék az előző fejezetből arra, hogy a „hibrid” női típusok mellett léteztek „hibrid” újságok, médiumok is, amelyek egymással ellentétes logika alapján készültek. Erre példa lehet a nő- és a nőiség-ábrázolás következetlensége. A két elemzett lap, az Új Idők és A Magyar Asszony ugyanis egyszerre közvetítette a kulturális demobilizáció és a (most nevezük így) remobilizáció álláspontját; az Új Idők az 1920-as évek elején talán inkább az előbbi hangsúlyosabban, A Magyar Asszony pedig döntő mértékben.⁵⁶

Az Új Idők esetében a „hangsúlyosabb” azt jelenti, hogy a komolyabb műfajokban (publicisztikákban, regényekben) nagyobb arányban képviselték a demobilizáció koncepcióját, míg az olvasók magánéleti gondjait megtárgyaló szerkesztői levelekben, divattanácsokban, vagy éppen a hirdetésekben az új nőnek adtak inkább tanácsokat, ötleteket. Az 1920-as évek végére és az 1930-as évti-

⁵² Papp Barbara: Nőoktatás és „képzett nők” a két világháború között. In: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk. Kövér György. Bp. 2006, 716

⁵³ A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége az egyetemi ifjúságért. A Magyar Asszony, 1927/7–8–9. 207.; Jelentés a debreceni Horthy Miklósné Leányotthonnak 1926–1927. első évi működéséről. Uo. 208.

⁵⁴ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, Ms. 10 225/h. 2.

⁵⁵ Bánhegyi Jób: Magyar nőírók. Bp. 1939. 7.

⁵⁶ L. Varga Virág: Előszó. Írónők, költőnők a 20. század első felében. NemCsakNem 1. (2011.) <http://www.nemcsaknem.hu/index.php?menu=3> 2012. augusztus 2.; Sipos Balázs: Az Új Idők mint női lap a két világháború között. In: Médiumok, történetek, használatok. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szabjély Mihály tiszteletére. Szerk. Pusztai Bertalan. Szeged, 2012. 293–309.

zedben a helyzet annyiban változott, hogy gyakran a címlapfotók is az új nőt népszerűsítették. 1930 nyarán a címlapon harangozták be, hogy a következő számtól kezdik közölni Csathó Kálmán új regényét: Csathó a családi élet kultuszát terjesztő neobiedermeier irodalom reprezentánsa volt,⁵⁷ a reklámszöveget tartó nő viszont szóke, ondolált hajú, kifestett modern lány volt, aki a tradicionális női szerepek hívei körében amorális figurának számított.⁵⁸ Ahogy a dohányzó nő is, aki szintén feltűnt az Új Idők címlapján: például a síelés szünetében tüzet adott egy férfinak.⁵⁹

A Magyar Asszony kapcsán pedig még egy, az eddigiektől kissé eltérő példát hoznék. Az evangélikus püspök, Raffay Sándor „A magyar nő nemzeti hivatása” című írásában a magyar nemzeti öntudat világháború előtti, már két nemzedék óta tartó hanyatlásáról írt. Ennek jele és oka, hogy a külföldről érkezett újdonságokat magyarnak és nemzetinek hitték, holott „a hamis nyugati civilizáció, a beteges internacionalizmus, a nemzeti öntudatot megölő világpolgárokodás” produktumai voltak, amelyek az egész életet áthatották, és megfertőzték „Művészetünk, irodalmunk, napisajtónk, világnézetünk, szokásaink, társadalmi életünk, erkölcsünk, célkitűzéseink”. Ebben a káros folyamatban „a magyar asszonyok is alaposan részesek” voltak, mert terjedt közöttük a léhaság, az „européerkedő színezet”, a „nyílt kávéházazás csúf szokása”. Az új világban a nők hivatása a „nemzeti öntudat” ápolása, az, hogy bátorságra és a nemzeti értékek védelmére szorítsák rá a férfiakat (ha már „a vörös és a román uralom alatt csakugyan gyáva magatartást tanúsítottunk [...] és azóta is a legengedelmesebb publi szerepét játsszuk”).⁶⁰ Azaz: 1914 előtt a médiából megismert káros európai szokások követése átalakította a hétköznapi viselkedés szabályait és a világról alkotott elgondolásokat, a háború utáni években pedig a nők feladata az, hogy jobb magyarokat neveljenek a gyerekeikből – otthon. (Erre még visszatérek.)

Ez a cikk (ahogy Ravasz László és mások írásai is) a nemzeti értelmezési keret használatára példa. A Horthy-kor emancipációs irányzatai megkülönböztették a „masculinitást” (a nemzetközi feminizmust) és a nőies feminizmust, amely e szerint az ábrázolás szerint nem az általános emberit hangsúlyozta a nőben. Ilyen alapon követelt számára egyenlőséget, és „a” nőiség elismerése mellett kívánta a nőknek a férfiakéval egyenlő indulás és érzés sanszát biztosítani (fontos, hogy nem csak tiszteletet követelt). Az anyaság fontosságát és a sajátosan nőiként értelmezett tevékenységek egyenjogúsítását tekinthetjük eme ábrázolás alapjának – a női autonómia igénye mellett. Leegyszerűsítve arról a reprezentációról vagy értelmezési keretről (máshonnan nézve: diszkurzív stratégiáról) van szó, amely szerint ha a jó anya „megadta” a családnak és egyúttal a nemzetnek, amit kellett, akkor megszerezte rá a jogot, hogy mint új

⁵⁷ *Szerb Antal*: Magyar irodalom története. Bp. 1992. 483–485.

⁵⁸ Jól mutatja ezt Gerely Jolán öt kiadást megélt „A művelt leány” című, fiatal lányoknak készített illemtankönyvének első borítója, amelyen egyrészt a helyes példát szimbolizáló, könyvvel és virággal ábrázolt hosszú hajú lány látható, másrészt a „rossz példa”: a sminkelt, rövid, ondolált hajú dohányzó vamp (Korda, Budapest, 1944. 4. és 5. kiadás).

⁵⁹ Új Idők, 1930/27.; Új Idők, 1931/6.

⁶⁰ *Raffay Sándor*: A magyar nő nemzeti hivatása. A Magyar Asszony, 1922/9. 2., 3.

nő dolgozzon, politizáljon, esetleg sikeres művész legyen, amivel saját magát és a nemzetét egyaránt (és szintén) szolgálja. Egyrészt a családnak teendő szolgálat (gyerekszülés és -nevelés) egyúttal a nemzetnek/államnak, azaz a revízió érdekében teendő szolgálat is.⁶¹ (Ez erősen emlékeztet a háborús győztes, de „csalódott” Olaszországra, pontosabban a „fasiszta nő” modelljének leírására.) Másrészt a munkavégzés, a politizálás és az önmegvalósítás más formái szintén nem erkölcstelen, nem önző individualista tevékenységek, hanem ugyanúgy a nemzetet szolgálják. Ezt az ábrázolást követte A Dolgozó Asszonyok Lapja, amely első számának címlapján a rövid hajjú új nő (egy nemzetközi nőtypus képviselője) a magyar feltámadásra utaló napfelkelte idején a mezőn elveti az új élet magját. Beköszöntő írásában a szerkesztő is azt hangsúlyozta, hogy a dolgozó nők támogatása (és a munkát végző nők serege) „nagy Magyarország újjászületéséhez” vezet.⁶²

Ehhez két megjegyzést fűznék: egyrészt természetesen nem csak egy ábrázolási módról kell beszélnünk, hanem egy női identitástípusról is. Ezt mutatja a VIII. kerületi állami elemi iskolai tanítónőképző rendes tanára, a II. osztályú polgári hadi érdemkereszt birtokosa, a Keresztény Községi Párt színeiben Budapest törvényhatósági bizottságának tagja, Kirchner Béláné kijelentése: „A nőnek nemcsak a meg nem született gyermeke, de meg nem született tettei is vesztesége a fajnak, a nemzetnek”.⁶³ Másrészt a nemzeti és a feminista összebékítése, a különféle ábrázolásokban egymást erősítő használata nem meglepő. Nem meglepő azért, mert — mint Pető Andrea hangsúlyozta — a női jogok és szerepek gyakran csak a nemzeti diskurzusba beíródva váltak láthatóvá, azaz így lettek elfogadottak.⁶⁴ Továbbá a 20. század első évtizedeiben (de korábban is), Európában az új nő típusával és általában a feminizmussal szemben a nemzeti hagyományokat hozták fel ellenérvként (a „New Women Hybridities” című tanulmánykötet egyik eredménye éppen ennek dokumentálása). Ráadásul Magyarországon Trianon felerősítette a nacionalizmust, ami azt eredményezte, hogy az újféle női szerepekkel szembeni nemzeti érvek, a nemzeti érdekre hivatkozó érvelés még hatásosabb lett. Tehát az új nők (és a női jogok stb.) elfogadásának általában is feltétele volt a nemzeti érvkészlet használata – ami különösen is igaz volt Magyarországon. Itt a magyar ügyre való hivatkozással sok mindent próbáltak legitimálni, elfogadtatni a korban. A Miss Europa versenyén való magyar részvétel oka ugyanúgy a magyar ügy szolgálata volt (legalábbis erre hivatkozott 1929-ben a győztes Simon Böske, aki a Színházi Élet című igazi sztárbulvár he-

⁶¹ Kövér vagy sovány? (Szerkesztői üzenetek.) Pesti Hírlap, 1927. július 10. 53.

⁶² *Bródy Ernőné*: Dolgozó asszonyok, leányok. Dolgozó Asszonyok Lapja, 1928/1. 3. – A címlapképet Szabó Lucy rajzolta.

⁶³ Idézi *Pető Andrea*: „Minden tekintetben derék nők.” A nők politikai szerepei és a nőegyletek Magyarországon a két világháború között. In: Szerep és alkotás i. m. 273.

⁶⁴ *Pető Andrea*: Napasszonyok és holdasszonyok. A mai magyar konzervatív női politizálás alakzata. Bp. 2003. 63.

⁶⁵ *Heltai Gy.*: Bulvárszereposztás i. m. 254–255. – Simon Böske útja után hasonló célú, de direktbb és amerikai propagandautazásra indult Dr. Réthely Ferencné, a Pro Hungaria Nők Világszövetségének elnöke. Lásd a „Magyar asszony propagandája Amerikában” címmel ellátott fotót a Képes Pesti Hírlap 1929. október 5-i számában. – A Pesti Hírlap melléklete volt a Képes Pesti Hírlap és A Pesti Hírlap Vasárnapja; előbbiben nincsenek oldalszámok és a fotóknak nem mindig van címük.

tilap szervezte Miss Hungary választást megnyerte),⁶⁵ mint a pesti mulatók működése, legalábbis saját hirdetésük szerint. A nemzetközi mintákat követő, „világvárosi” Moulin Rouge és Parisien Grill (Budapest két felkapott mulatója) mellett szóló érv így hangzott ugyanis: bár „a hivatalos Magyarország” lenézi és erkölcsstelennek tartja, de „az ajkbiggyesztéssel emlegetett pesti éjszaka [...sok] száz barátot szerzett a magyar úgynék” azzal, hogy a külföldi turistákat szórakoztatta, akik szeretettel emlékeznek majd Magyarországra (is).⁶⁶

Összefoglalva az eddigieket azt látjuk, hogy — bár a Horthy-korról általánosságban talán valóban elmondható, hogy konzervatív volt és hogy „1920-tól a feminizmussal szemben egy keresztény politikai szerveződéssel összekapcsolódó konzervatív irány lép fel, mely megkezdte a nő-emancipáció esszencialista érvekre épülő tagadásának terjesztését”⁶⁷ — több konzervatív lapban és konzervatív szerző művében is választható-követendő nőtipusként ábrázolták az új nő dolgozó és közéletben aktív típusait. Gyakran egymással ellentétes ábrázolások kerültek egymás mellé, illetve olyan női típusokat propagáltak, amelyeket egyértelműen se a konzervatív, se a feminista kategóriába nem tudunk besorolni — és gyakran olyan női szerzők írásairól van szó, akik szintén nehezen besorolhatók egyik vagy másik kategóriába. Őket nevezném konzervatív feministának (Martin Pugh konzervatív feminizmus fogalmát használva),⁶⁸ mégpedig azért, mert vagy az anyai szerepből fakadó feladatok tökéletes teljesítésére hivatkozva kértek egyenlőséget, önállóságot, vagy konzervatívok voltak, akik a női jogokat, emancipációt fontosnak tartották (előbbit általában anyai alapú feminizmusnak nevezik). A tradicionálishoz képest új női imázsról van tehát szó az írásaikban, amelyek a nőiességnek is új jelentést adtak (hiszen nem csak a családanya természetes és nőies nő, hanem a dolgozó, politizáló stb. nő is).

Az újféle imázs „sikerének” és szükségességének a magyarázatai a következők. Egyrészt a háború miatt kialakult nőtöbblet, azaz a férjhez menés esélyének csökkenése, másrészt pedig az elszegényedés.⁶⁹ E miatt a két ok miatt is el kellett fogadni a dolgozó nőt, továbbá a középosztálybeli nőknek új identitásmintát kellett mutatni, közvetíteni. Az egyedül élő és/vagy dolgozó nő nem mint vénkisasszony és deklasszáldott nő jelent meg, hanem mint egy sikeres életstratégia megvalósítója (aki képes eltartani magát — akár a válás után is

⁶⁶ Idegenek a pesti éjszakában. In: Az Est hármaskönyve 1935 i. m. 140–141. – Hasonló reklámcikket közölt a Pesti Hírlap 1935. évi nagy naptára (Bp. é. n.) is: Idegenforgalom a pesti éjszakában. 166–167.

⁶⁷ Jablonczay Tímea: A nem i. m. 195.

⁶⁸ Martin Pugh: The March of the Women. A Revisionist Analysis of the Campaign for Women’s Suffrage, 1866–1914. Oxford 2000. 102–103.

⁶⁹ Az elszegényedés és a tanuló nő új típusának összefüggéseire l. Klebelsberg Kunó: Női Eötvös Collegium [1928]. In: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917–1932). Szerk. Glatz Ferenc. Bp. 1990. 474–475.

⁷⁰ Lásd például S. Bokor Malvin: Miről álmodnak a lányok? A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1929. október 6. 19.; Zsolt Béla: Állás nőknek. (Esti levél.) Pesti Hírlap, 1929. december 1. 4.; Heltai Jenő: Urinő a zongoránál. (Napló.) Uo. 1935. március 3. 9.; Benedek Rózi: Lányok pályaválasztásáról. Új Idők, 1920/5. 100–101.; E. Gy. [Serák Julianna]: Éva és Évi. Bokor Malvin új regénye. Uo. 1936/3. 102–103.; Kosztolányi Dezső: Kardalosnő [1926]. In: Zene. Magyar írók novellái. Szerk. Aradi Péter – Kőrössi P. József. Bp. 2003. 173–174.

—, és nem a férjhez menést tartja az egyetlen megoldásnak); a tanulást pedig kitörési lehetőségként is ábrázolták.⁷⁰

A „siker” és a szükségesség harmadik oka az említett, a 19. század végén kiterjedt nőemancipációs folyamat, amit a világháború elmélyített, és ami részben független volt a progresszív feminizmustól. Részben ezzel összefüggésben (negyedrészt) az új nő eme típusa „középre került”, mivel már több évtizedes előtörténete volt Magyarországon is, és mivel három „szélsőség” között találjuk. Az egyik szélsőséget a „nemzetietlen feministák” jelentették. A másik a Magyarországon hol postwar girlként, hol modern girlként, elvértve pedig flapperként emlegetett modern lány típusa volt. A harmadik pedig a nőket a családba visszazárni igyekvő, a nők mindennemű nyilvános szereplését bíráló irányzat volt, amelyet (és ezt talán nagyobb kockázat nélkül kijelenthetjük) a többség természetesen nem tekintett szélsőségnek.⁷¹

Utolsó okként pedig azt említhetjük, hogy a nőemancipációt és az új nők bizonyos típusait a nemzeti értékek révén sikerült elfogadhatóvá tenni – vagy legalábbis a nemzeti értelmezési keretbe való behelyezéssel védhető lett a nőiség új jelentése, értelmezése. És ez utóbbi nem csak mondjuk az Új Idők vagy A Magyar Asszony esetében figyelhető meg, hiszen a liberális irányultságú Dolgozó Asszonyok Lapja is használta.

A Horthy-korban tehát a dolgozó, politizáló nő mint az új nő nemzetivé tett típusa jelent meg (például az Új Időkben és a Dolgozó Asszonyok Lapjában), és a nőnek általában is hivatása, mégpedig nemzeti hivatása lett (például az Új Időkben és A Magyar Asszonyban). Arra a kérdésre azonban nem lehet egyértelmű választ adni (pontosabban egyetlen és általában igaz választ erre a kérdésre sem lehet adni), hogy a nők nemzeti hivatását a konzervatívnak nevezhető szerzők és médiumok általában és valójában csak a családon belül képzelték-e el, vagy a nyilvános térben is (ez a „donna fascista” kapcsán felmerülő dilemma). Azt láttuk, hogy az állam és a nemzet iránti köteleességek teljesítése nem feltétlenül esett egybe a család iránti köteleességek teljesítésével, és igen gyakran valóban egy új, a közéletben aktív nő ideálját népszerűsítették. Olyan, a korban ismert szerzők, mint például Szederkényi Anna vagy Bozzay Margit írók-újságírók, továbbá az 1932-től három cikluson át kormánypárti képviselő, Melczer Lilla médiabeli megjelenéseikben is amellet foglaltak állást, hogy a nőknek az otthonon, családon kívül is fontos nemzeti hivatásuk lehet. Mind a hárman hangsúlyozták például az anyai feladatok elsőbbségét, de Bozzay és Melczer azt is, hogy ők elváltak és egyedül nevelték fel gyerekeiket.⁷² A harmincadik című 1942-es magyar filmben kissé más, „átmeneti” válasz fogalmazódott meg: a szegény gyerekekért küzdő férfi (tanító) legfőbb segítőtje, támogatója egy egyetlenista lány, aki a férfi küzdelmének sikere után már nem diplomáról, hanem a hőssel kötendő házasságról és a házimunkáról (a hős otthoni szolgálatáról) álmodik.⁷³

⁷¹ Annál kevésbé, mert, mint láttuk, egyházi szerzők is ezt képviselték, illetve például a katolikus egyház álláspontja is ez volt, és XI. Leó pápa Quadragesimo anno enciklikájában is szerepelt.

⁷² A nő és a hivatal. Új Idők, 1937/4. 123–125.; Asszonyok a parlamentben. Új Idők, 1937/11. 374–376.; *Bozzay Margit: A lecke vége.* [1941] Bp. 1990. 196.

⁷³ A harmincadik. Rendezte: Cserépy László – Apáthi Imre. 1942.

Modern lányok a globalitás korában

A Horthy-korban a nőiesség jelentésének meghatározásában (tehát annak eldöntésében, hogy mi a természetes, az erkölcsös stb., ha nőről van szó) nemcsak magyar szereplők, intézmények vettek részt, hanem külföldiek is – amint erre sajátos értelmezésben Raffay Sándor is rámutatott. Ezek a szereplők, valamint írásaik, könyveik, filmjeik, zenéik, festményeik csak részben voltak európaiak: jelentős mértékben Amerikából származtak, onnan érkeztek Magyarországra. A 20. század első fele ugyanis a globalitás (másként: a globalizáció megalapozásának) kora volt, amikor már világtársadalomról beszélhetünk, és amikor távoli országokból származó életminták, normák alakították át (Raffayt ismételve) „szokásaink, társadalmi életünk, erkölcsünk, célkitűzéseink”.⁷⁴

A távolinak ezt a kultúra-átalakító hatását sokan megtapasztalták, reflektáltak rá. Szabó Dezső (aki 1913-ban a mozit azért nevezte hatalmas jelentőségű találmánynak, mert „segíti a világpolgár lélek kialakulását”) a „világkultúra” kifejlődésétől, azaz a „gazdag sokféleség” eltűnésétől tartott egy 1923-as esszéjében: a mindenütt „körülbelül azonos városi, kulturális, gazdasági élet” kialakulásától, „a ruházat, szokások stb. egyetemlegesség”-től, a nemzetek és fajok egyetlen fajtává való összeolvadásától.⁷⁵ A globalizáció ma is ismert kölcsönös függés teóriájához hasonló leírások sokhelyütt megjelentek: a minden hat mindenre, minden mindennel összefügg gondolata olyan gyakran bukkant fel az 1920–1930-as évtized fordulója után a sajtóban, hogy szinte közhellyé „silányult”. Élt ezzel a fordulattal a *Literatúra*, a *Magyar Szemle*, a *Nyugat*, a *Szocializmus*, az *Új Idők* nem egy szerzője, és tette ezt már korszakunk elején is, értekezve például a világirodalom fogalmáról vagy a nemzetközi helyzetről.⁷⁶

A 20. század elejétől ráadásul a világ amerikanizálódásának első hullámáról is beszélhetünk, ami Magyarországot is elérte. Magáról a változásról többen írtak a Horthy-korban is, és néhányan használták is az amerikanizálódás vagy az amerikanizmus fogalmát. Például Csekonics Erzsébet „A magyar arisztokrácia válsága” című híres dolgozatában „pénzhajhászó, amerikanizálódó, hiperreális gondolatirányzat”-ról írt,⁷⁷ Illés Endre a *Nyugatban* „az amerikanizálódás tegnapról-mára szerzett kultúrájára”-ról,⁷⁸ Babits Mihály 1928-ban Európa „tagadhatatlan” amerikanizálódásáról beszélt a *Pesti Napló* tudósítója előtt,⁷⁹ Az *Est* 1929-es évkönyvében pedig a francia divat „elamerikanizálódása”-ról és az „amerikai vagy amerikanizálódott” életfelfogásról publikáltak.⁸⁰ Lakatos

⁷⁴ Ulrich Beck: *Mi a globalizáció? A globalizmus tévedései. Válaszok a globalizációra.* Szeged 2005. 18–20.

⁷⁵ Szabó Dezső: *Faj és világirodalom.* In: Uő: *Panasz. Újabb tanulmányok.* Bp. 1923. 95–96. (Szabó a fajok eltűnésének veszélyét a zsidósággal kapcsolta össze.)

⁷⁶ L. Sipos Balázs: *Globalitás-tapasztalatok és -értelmezések a Horthy-korszakban.* In: Háború, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves. Szerk. Majoros István. Bp. 2012. 491–502.

⁷⁷ Csekonics Erzsébet: *A magyar arisztokrácia válsága.* *Magyar Szemle*, 1929/2. 163.

⁷⁸ Illés Endre: *Új sugarak.* Méray-Horváth Károly könyve. *Nyugat*, 1927/24. 885.

⁷⁹ Babits Mihály huszonöt éves írói jubileumán a civilizáció veszedelméről, az igazság, esztétika, erkölcs válságáról, az amerikanizmusról és az önmagát tönkrekritizáló észről beszél. In: „Engem nem látott senki még.” Babits-olvasókönyv. I–II. Szerk. Sipos Lajos. Bp. 1999. II. 178.

⁸⁰ Szász Zoltán: *Írott film a divat fejlődéséről.* In: *Az Est hármaskönyve, 1929. I–II.* Szerk. Mikos Lajos. I. Divat és kultúra. 56.

László a 22. századi amerikai világbirodalomról és a gyarmati Európáról szóló sci-fijében az 1920-as évek Európájának „amerikanizmusát”-t és a velencei üzletek „amerikaiságát”-t említette,⁸¹ míg Harsányi Kálmán az európai és a magyar kultúrát az „amerikanizmus szélhámoskodásaitól” óvta.⁸² Farkas Zoltán „hamisítatlan amerikanizmus”-nak nevezte, hogy mindig közlik egy-egy mozifilm elkészítésének az árát, azaz hogy a pénz fontosabb, mint a művészet (vagy a pénz a művészi érték fokmérője).⁸³ Angyal Géza a „könyvtermelés” kapcsán írta le a fogalmat, amelyen „a nagytermelés diadalát”, illetve a trösztösödést („vertikális és horizontális koncentráció”-t) értette.⁸⁴ 1941-ben „A világgazdaság kis enciklopédiája” így adta meg az amerikanizmus jelentését (tulajdonképpen összefoglalva az eddigieket): „*Amerikánizmus*, a. m. amerikai, pontosabban Unió-beli, szellem, jó értelemben a vállalkozási kedv, egyéni érvényesülés lehetősége, gazdasági szabadság és demokrácia szelleme, rossz értelemben a tömegizlés, a rekordhajhászás, üzleti kíméletlenség, túlhajtott reklám szelleme.”⁸⁵

Magyarország és elsősorban Budapest amerikanizálódása (amelyet Babits Mihály és Németh László is érzékelnél vélt),⁸⁶ valamint a globalitás általában számunkra azért érdekes, mert női „típusmintákat” hozott magával, illetve bizonyos választási lehetőségeket villantott fel és erősített meg a magyarországi nők előtt. Ezeket az újságok cikkei, képes beszámolóí, a középosztálynak készített populáris, illetve a tömegkultúrához sorolható regények terjesztették; a kortársak szerint még ezeknél erőteljesebben hatottak a mozifilmek. Ezt Szerb Antal úgy fogalmazta meg, hogy Európa az amerikai „élettempónak megfelelően, amerikai autón, amerikai jazz-zenére, az amerikai dollármitológia mágneses vonzása felé” rohan, „és még a szépségideál is görli-izálódik” – azaz a modern lány lett a divatos típus.⁸⁷ Kialakult egy közös világvárosi ízlés, amely Budapestre is jellemző, amely egységes a „színdarabokban, mozifilmekben, öltözködésben és a szórakozás módjainak megválasztásában”.⁸⁸

A következőkben arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen külföldi példákat lehetett a Horthy-korban megismerni és milyen módon mutatták ezeket a populáris kultúrában. Elsősorban az amerikai női típusokról szöveglok, ami egyrészt konkrét amerikai példák bemutatását jelenti, másrészt, és elsősorban, a modern lány ábrázolásának elemzését. Utóbbi eljárást az indokolja, ezt a nő-

⁸¹ *Lakatos László*: A jövő házassága. Bp. 1927. 10., 15.

⁸² *Harsányi Kálmán*: Emberek, írások, problémák. Bp. 1939. 336.

⁸³ *Farkas Zoltán*: A mozi művészete? Magyar Szemle, 1934/20. 174.

⁸⁴ *Angyal Géza*: Száz könyv naponta. Németország könyvtermelése. [1928] Közli: Kulturális közegek. Médiumok a 20. század első felében Magyarországon. Szerk. Bednancs Gábor – Bónus Tibor. Bp. 2005. 122. – Iványi-Grünwald Béla is a trösztösödést tartotta az USA egyik sajátosságának. L. *Iványi-Grünwald Béla*: A legújabb kor története. (Egyetemes történet négy kötetben IV. Szerk. Szekfű Gyula – Hóman Bálint – Kerényi Károly.) Bp. 1937. 439.

⁸⁵ *Major Róbert*: A világgazdaság kis enciklopédiája. Bp. 1941. 23.

⁸⁶ *Babits Mihály*: Líra Amerikában. Nyugat, 1930/12. 969–971.; *Horányi Károly*: Szabó Lőrinc mint a Magyarország segédszerkesztője és az Új Szellemi Front (második közlemény). Irodalomtörténeti Közlemények 113. (2009.) 438.

⁸⁷ *Szerb Antal*: Amerikai könyvek [1928]. In: Uő: A varázsló eltöri pálcáját. Bp. 1969. /3. kiadás./ 290.

⁸⁸ Uő: A világvárosi ember. Uo. 68.

típust sokkal amerikaiának, amerikai eredetűnek tartották, és az, hogy amikor a modern lányról írtak, akkor jobbra azokat a jegyeket sorolták el, amelyeket konkrétan az amerikai modern lány leírására volt szokás használni.⁸⁹ Ugyanakkor külön nem elemzem a kor USA-képét, noha ezek szorosan összefüggenek: az amerikai nő ábrázolását (vagy az amerikaiként ábrázolt modern lányt) általában és értelemszerűen egy általános Amerika-képbe helyezve, többé vagy kevésbé az által értelmezték. Ennek működését — két példából kiindulva — előbb a kor legnépszerűbb napilapjában, a Pesti Hírlapban és annak kiadványaiban mutatom be, amely magát nőpárti lapként pozícionálta: a szerkesztők szerint a nők „erre még ma is igen rá vannak utalva [...mert] még ma is sokkal jobban ki vannak szolgáltatva a férfiaknak, mint az méltányos”.⁹⁰ Ezután Az Est-kiadó minden előfizetőjének elküldött évkönyveket elemzem, amelyek a Horthy-kor legnagyobb példányszámban megjelent kiadványai közé tartoztak. Az összehasonlítás alapja azért más a Pesti Hírlap és Az Est esetében, mert előbbi évkönyvei (miként az éppen az összevetésből derül ki világosan) a női-nőiesség témáját erősen elhanyagolták. Ehhez képest meglepő, hogy maga a napilap és mellékletei rendszeresen tárgyalták a kérdést.

1. Az USA a „praktikus elmék hazája” — írta például A Pesti Hírlap Vasárnapjában 1928-ban Feiks Magda összhangban korabeli magyarországi sajtóvéleményekkel —, ami egyrészt azt jelentette, hogy pénzben fejezik ki mindennek az értékét (lásd Farkas Zoltán amerikai moziiparról szóló megjegyzését), másrészt a szokásaikat is megváltoztatják, ha rátalálnak egy még praktikusabb, gyakorlatiasabb megoldásra. Ezt illusztrálja, hogy „Az amerikai nő látta be legelőbb, hogy új kor küszöbén állunk. [...Rájött, hogy] Biztosabb, egyszerűbb, gyorsabb dolog, ha magunk megyünk el a boltba s lepjük meg önmagunkat azzal, amit a *világháborúban kifáradt imádó* elfelejtett átnyújtani.” Ennek a praktikusabb megoldásnak van azonban még egy oka: az, hogy egyúttal az önállóság kifejeződése is. „Az önállóságnak [pedig] nincs szenvedélyesebb rajongója az amerikai nőnél”.⁹¹ A cikk szerzője tehát — túl azon, hogy a dolgozó nő hazai lapokban gyakran tárgyalt témájához szólt hozzá, illetve a háborúban megsérült/elfáradt férfi ugyancsak ismerős figuráját is felvonultatta — elsősorban az amerikai életmóddal magyarázta a sajátosnak tűnő női viselkedést.

2. Tudjuk, hogy Magyarországon a bokszt amerikai sportnak számított, mivel nélkülözötte az európainak mutatott kifinomultságot, és szimbolizálta a kultúra másodlagosságát az Egyesült Államokban. A Pesti Hírlap Vasárnapja ugyancsak 1928-ban közölt egy ennek megfelelő beszámolót arról, hogy az USA-ban a bokszt nem az „alsóbb osztályok”, hanem a középosztály szórakozása. Ráadásul „manapság” a középosztálybeli nők ugyancsak látogatják a mérkőzéseket — és nemcsak kibírják a mérkőzések erőszakos pillanatait, de a férfi nézőknél jobban értenek magához a sporthoz.⁹² Itt tehát szintén az általánosan amerikai jellemzők magyarázták a nők viselkedését, azaz a kettő összekapcsolódott.

⁸⁹ A fogalom illetően való használatának módszertanára lásd *Reinhardt Koselleck*: Fogalomtörténet és társadalomtörténet. In: *Uő: Elmúlt jövő. A történelmi idő szemantikája*. Bp. 2003. 121–145.

⁹⁰ *Negyvenéves asszony*. (Szerkesztői üzenetek.) Pesti Hírlap, 1927. július 10. 53.

⁹¹ *Feiks Magda*: Kereső nők. A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1928/1. 24. (Kiemelés tőlem – S. B.)

⁹² *Alva Johnson*: A box népszerűsége. Uo. 1928/2. 23–24.

Ebben az utóbbi cikkben azonban még egy fontos kérdéssel találkozunk. A nőiesség, a nők „férfivá válásának” kérdésével, amit gyakran amerikai problémának ábrázoltak. Példa erre az amerikai tudósítás az ágyúval való céllovést gyakorló nőkről, a revolveres bankrabló „Becky ónagyságáról”, a fényképes beszámoló a Shylockot játszó amerikai színésznő londoni szerepléséről, vagy a trentoni (New Jersey) fegyház igazgatónőjének bemutatása: eszerint „Az amerikai feminizmus legnagyobb dicsőségére még ilyen helyen is teljesen egyenlőrangú a nő”, ami „igazi amerikai vonás”. (A „szuperintendens” „magas, barna, igen választékosan és hipermodernül öltözött rövidszoknyás hölgy”).⁹³ A nőiesség jelentése szempontjából rendkívül lényeges kérdés a gyerekvállalás is: az, hogy az öntudatos és praktikus amerikai nő mit gondol erről. A Pesti Hírlap egyik cikke szerint a mozi, a reklám, a modern élet hatására átalakult nő csak az élvezetet és pénzt keresi az USA-ban, és mivel a család „nem business” és „nem is szórakozás”, már „nem igen törődnek vele”.⁹⁴

A Pesti Hírlap általam elemzett évkönyvei (az 1930-as, 1935-ös és 1939-es) közel sem fordítottak akkora figyelmet erre a témára, mint a napilap vagy mellékletei. Tárgyalták a női szépség ideáljának kérdését, azt, hogy Magyarországon is az amerikai filmek alakítják, aminek az oka egyszerűen az amerikai filmek hazai divatja volt. Hollywood a legszebb férfiak és nők városa, mert a világ minden részéből odaviszik a legszebb embereket, végletekig mechanizálva a szereplők kiválasztását (a szerződésben rögzítik például a színészek testsúlyát, hajszínét, és előírják, hogy kissé elálló fogát cseréltesse ki) – olvasható az 1935-ös évkönyvben.⁹⁵ Ugyanez a szerző száz oldallal később egyenesen azt írta, hogy Hollywoodban „kitenyészett, szép emberpéldányok élnek együtt”. Az amerikai filmek csak technikai értelemben tökéletesek (és jobbak az európaiaknál), és ennek része, hogy csak tökéletes szépségű színészeket alkalmaznak – írta. Amihez azt fűzhetjük hozzá, hogy ez a „kulturált Európa – kulturálatlan Amerika” már említett szembeállítás, amit a filmes újságíró azzal a megjegyzésével is fokozott, hogy éppen utóbbi, a tökéletes, a hibátlan szépség látványa az oka annak: az USA-ban a mozi és a sportesemények közönsége ugyanaz.⁹⁶

A női test és annak ellenőrzése témájához tartozik, és egy másik klasszikus értelmezési keretre példa a nők nadrágviseletéről szóló írás. Az egyenlőségre törekvő új nők egy része ugyanis ruha- és hajviseletében is kifejezésre jutatta „újnői” identitását, lázadását a konvenciók és az egyenlőtlenség ellen. Ezt számos leírásban nőitlennek, olykor egyenesen perverznek ábrázolták és kigúnyolták. A Horthy-korban inkább a világháború előtti („férfias”) feministák kap-

⁹³ „A legdivatosabb amerikai sportot, az ágyúval való célbalövést gyakorolják a Catalina-szigeti női yacht-klub tagjai” aláírással ellátott fotó: Pesti Hírlap, 1927. január 6. 3.; Becky ónagysága a bankban. Uo. 1929. október 3. 4.; Lucille La Verne két portréfotója a Képes Pesti Hírlap 1929. október 3-i számában; Berecz Sándor: A rabok dohányozhatnak, rádiót hallgathatnak és pattogó ütemű zenére térnek vissza a sétájukról. Egy óra a trentoni fegyház másfélezer rabja között. Pesti Hírlap, 1929. október 6. 24.

⁹⁴ Amerika és a szerelem. Uo. 1927. július 9. 11.

⁹⁵ Radó István: A maszkírozás és szépítés mesterei Hollywoodban. In: A Pesti Hírlap 1935. évi nagy naptára. Bp. é. n. 157–158., 162.

⁹⁶ Uó: Sportoló filmsztárok. Uo. 277–278., 282.

csán emlegették ezt (Szerb Antal „bajszos hermafroditák”-ként emlékezett rájuk),⁹⁷ de a rövid haj, a nadrágviselet és a fiúsként azonosított kisportolt test – azaz a modern girl a két háború között hasonló reflexeket váltott ki. Erre példa „A nadrág divatja” című nem túl koherens írás. Eszerint a nadrágviselettel a nők célja előbb az egyenlőség, majd a férfiak feletti „uralom” kivívása volt – illetve a „kacérkodás”; azaz a nő valójában a férfiak kedvére akar tenni, amikor nadrágba bújik. A szerző végül megemlékezett a „fiús női alakok”-ról: „Fiús hajviseletükkel a *modern lányok* éppúgy sportolnak, mint a fiúk és igyekeznek ugyanazokon az életpályákon érvényesülni, mint a fiúk. [...] A fiatal lány, elsősorban az amerikai [...] jó fiúpajtásnak óhajt látszani” a nadrágban.⁹⁸

Érdekes az írást illusztráló hat fénykép is, amelyen egy vadászruhában (kalapban és puskával kezében) festőnek modellet álló „amerikai társaságbeli hölgy”; egy éppen férfiszerepet játszó színésznő, „a fiús nő prototípusa”; egy „angol társaságbeli hölgy” lovaspóló-dresszben; egy híres amerikai pilótánő „hivatásos nadrágviselet”-ben; az ontarioi fejőverseny kertész nadrágot viselő női győztese, valamint a michigani egyetem szinte tánckart alakító „diákkisasszonyai” láthatók.⁹⁹ Viselete, tevékenysége miatt a két „társasági nő”, az egy művésznő, a két dolgozó nő és a tíz egyetemista lány közül senki sem rokonítható a középosztálybeli dolgozó magyar új nők azon típusával, amelyet a napilap Pesti Hírlap megértéssel, olykor követendőnek ábrázolt. Az 1935-ös évkönyv ugyanígy negatívan mutatta a modern társas életet. A kiadványban helytelenítették, hogy a társaságban terjed a bridzsezés, a rádióhallgatás, az állandó táncolás, illetve „az Amerikából Anglián át hozzánk érkezett coctail[ozás]”, amikor „a társaság hölgytagjai versenyt szeszelenek a férfikkal”.¹⁰⁰

A Pesti Hírlap három évkönyvében csupán négy írás foglalkozott az amerikai nők típusaival vagy a magyar nők életét befolyásoló amerikai hatásokkal. Találunk viszont egy tudósítást „az európai és amerikai mintára átalakult” Japánról, ahol a férfi–női viszony is megváltozott és a nőemancipáció jeleként megjelentek az új nők (orvosként, ügyvédként, tanárként vagy tisztviselőként dolgozó nő) és a modern lányok (a görlok) is.¹⁰¹ Ezt a (globalizációt a világ nyugatosításaként elgondoló elmélethez hasonlító) leírást azért említtem, mert Japán átalakulásáról szólva sok mindent tartalmaz, amit Magyarország „européerkedéséről”, amerikanizálódásáról szólva idéztem – ám itt az ázsiai ország átalakulásának európai-amerikai iránya Magyarországról nézve már nem idegenszerű jelenség. Azaz az európai és magyar közötti különbség Japán kapcsán éppen úgy eltűnik, mint az európai és amerikai közötti differenciák.¹⁰²

A modern/amerikai lány meglepően ritka és inkább elítélő említése csak részben hasonlít az elsősorban (a Pesti Hírlapnál könnyedebb hangvétellű) Az

⁹⁷ Szerb Antal: Katherine Mansfield. In: Uó: A varázsló i. m. 195

⁹⁸ sz. n.: A nadrág divatja. In: A Pesti Hírlap naptára az 1930. évi közönséges évre. Bp. é. n. 213., 216.

⁹⁹ Uo. 213., 215., 216.

¹⁰⁰ Fóthy János: A társasélet alkonya. In: A Pesti Hírlap 1935 i. m. 184.

¹⁰¹ Vö. Andrea Germer: Liebe, Natur und Politik. Kontroversen in der ersten japanischen Frauenbewegung. In: Soziale Bewegungen in Japan. OAG, Hamburg, 1998. 115–138.

¹⁰² E. F.: Nippon két arca. In: A Pesti Hírlap 1935. évi i. m. 205–216.

Est olvasóinak készített „hármaskönyvek” reprezentációihoz (az évkönyv *Az Est-konzern lapjai előfizetőinek készült, azaz Az Est mellett a Pesti Napló és a Magyarország olvasóinak*). Hasonlít annyiban, hogy — mint látni fogjuk — ezekben a kötetekben is ambivalens módon ábrázolják az amerikai új nőt és inkább negatív kontextusban a kimondottan amerikainak gondolt modern lányt. Viszont sokkal többet foglalkoztak ezzel a két típussal. Ezt a kettőséget magyarázhatja, hogy ezeket az évkönyveket jobbra férfiak készítették, de alcímük szerint talán inkább a női olvasóknak. (Az *Est-hármaskönyvei* közül az 1929-es, 1930-ast, 1935-öst elemeztem.)

Az 1929-es kötet (alcíme: *Divat és kultúra*) előszavát Molnár Ferenc írta, mégpedig a világ „kibírhatatlan tempójú” átalakulásáról és összezsugorodásáról, amely változás részeként megemlítette „a nők immár tökéletes egyenjogúságá[t]” is.¹⁰³ Tulajdonképpen ezt a változást-zsugorodást illusztrálja az író-újságíró Lakatos László elemzése, amelynek kiindulási pontja a „mai luxusnő” („mai delnő”, „mai úrinő”) bemutatása – amely bemutatás a modern lány típusának leírása. Arról van ugyanis szó, hogy a Lakatos által említett jellemzők inkább rá illenek a fogyókúra, a „nehéz, izmokat emésztő jazztáncok”, a sportolás, a külön is említett bokszolás, illetve az, hogy mint a „kozmetikai rab-szolgájá”-ról emlékezett meg róla. A cikk folytatása is ezt erősíti: Lakatos (akinek említett regényében Európa a 22. századi Amerikai Császárság gyarmata) a világháborút a jazz és a tank éveiként aposztrofálta, amikor is a nagy vagyonok az USA-ba „menekültek”, ahonnan „néger dalokat és néger táncokat [azaz a dzsesszt], térdszoknyát és rövid hajviseletet” kapott Európa. A szerző végül elérkezett másutt és más műfajban is kifejtett elméletéhez: a félelemhez, hogy megismétlődik a „római-görög impériumváltás [...] új amerikai-európai távlatokban”.¹⁰⁴

A modern lány szerepel a következő, a ruha- és hajdivatról szóló (már hivatkozott) írásban is. Szász Zoltán szerint Párizsban az életfelfogás és a női divat „elamerikanizálód[ott]”, hiszen elterjedt a „rövid szoknya, rövid haj, könnyed ingszerű női ruha”, így például az eton-frizura, ami az „átlagos férfi-hajviselet mása”. (Így a férfiakhoz való hasonulás eredményeként a nő feje immár „kívülről majdnem férfias lett” – summázta Szász.) A cikket kísérő hat fotó a szöveget erősíti: három a deaille-i tengerparton (Franciaország) készült és fürdőruhás nőket ábrázol, vélhetőleg az elamerikanizálódást bizonyítandó. Egy felvételen tradicionális japán hajviselet látható, egy másikon „Egy hollywoodi film csillag [sic!] cipője”; megismerhető továbbá „Az elférfiasodott női kalapdivat”: négy férfialapot viselő nőt mutat a kép, akik közül az egyik monoklit visel.¹⁰⁵

A divat és a nőiesség kérdése Szász cikkében is összekapcsolódott az erkölcs kérdésével. Szerinte „Önmagában véve egyetlen divat se erkölcstelen vagy szemérmetlen”, azaz a rövid szoknya is csak a viselője, annak viselkedése

¹⁰³ Molnár Ferenc: Előszó. In: *Az Est hármaskönyve 1929 i. m. I. 3., 4.*

¹⁰⁴ Lakatos László: *Divat a munkában, divat a munkátlanságban, divat a gazdagságban, divat a szegénységben.* Uo. 40., 42., 43., 44.

¹⁰⁵ Szász Zoltán: *Írott film a divat fejlődéséről.* Uo. 56., 57.; fotók: 57., 59., 60., 61., 62.

miatt válhat amorálissá.¹⁰⁶ Egy másik írásban modern táncok kapcsán térnek rá ugyanerre a kérdésre: a szerző szerint ugyanis a nemek viszonyának változása, a „társadalmi érintkezés felszabadul[ása]” miatt alakultak át a táncok. Ez azt jelenti, hogy férfi és nő egymáshoz egyre közelebb került, hogy az erotika eluralta az új divatos táncokat – amelyek az USA-ból érkeztek Európába. Ahogy Amerikából származik a „modern görllkultusz” is, illetve a tánckari görllök csapata, ez „táncoló, ritmikusan mozgó kórus”. A cikkhez illesztett utolsó fotográfia mindkét írást illusztrálja (az elamerikanizálódást is, és a tánc erotikussá válását is; sőt, akár a rövid ruhák és az erkölcs kérdését is): egy párizsi színházban hat, melltartóban és rövidnadrágban táncoló girlt láthatunk ugyanis rajta.¹⁰⁷ Ehhez hasonló a filmről és mozirol szóló cikk élén álló egész oldalas fotomontázs nagyobb része is. Chaplin és két kisebb létszámú filmes stáb mellé (köré) egy-egy modern rövid hajú (véltetőleg) színésznő, valamint egy rövidnadrágos, ujjatlan és pántnélküli csíkos felsőben a földön kuporgó fiúshajú lány került.¹⁰⁸

Az Est 1930-as hármaskönyve három kötetben jelent meg: külön a férfiaknak (ez inkább a hagyományos férfiasságot népszerűsítette),¹⁰⁹ külön a nőknek és külön a gyerekeknek. Az első kettőben nem közöltek amerikai vonatkozású cikket, így most csak a *második* fotóiról írok igen röviden.

A második kötet — a beköszöntő és cikkek többsége szerint — a dolgozó nőknek is készített kiadvány, amely az új nőnek ezt a típusát pozitív példaként és természetes jelenségként mutatta fel.¹¹⁰ Nyitóképe szintén montázs: a kisebb képdarabokon egy idősebb olvasó nő, sportoló lányok, fürdősapkás nő és három nő lába, illetve hármójuk kissé rövidebb szoknyája látható. A női munkavégzés kérdését tárgyaló nagy áttekintő cikkhez válogatott 33 fotó különféle munkákat végző nőket ábrázol a világ minden részéről (egy közülük valójában vásárló nőt). Közülük 19 dolgozó nőt, 9 politikusnőt (minisztert, államtitkárt, polgármestert) és közéleti aktivistánőt, kettő egyetemista lányt, egy-egy pedig botrányhős nőt, bevásárló nőt és pilótanőt (dr. Kunszt Jánosné Bukovszky Évát) ábrázol.¹¹¹ Ami mindebben érdekes, az az, hogy az 1930-as évkönyv az előző évihez képest kissé konzervatívabb vagy legalábbis kevésbé „merész”. Az új nő dolgozó és politizáló típusait megmutatta, de a modern lányt lényegében nem.

Öt évvel később az „Asszony, szépség, szeretet” alcímű hármaskönyv részben még tradicionálisabbá vált, részben határozott patriarchális szemléletmód-

¹⁰⁶ Uo. 63.

¹⁰⁷ *Cserna Andor*: A modern tánc. Uo. 176., 181., 191.; fénykép: 192.

¹⁰⁸ Uo. 399. (A kép Fazekas Imre A film című írásához készült.)

¹⁰⁹ Az ajánló szerint például „A magyar férfinak bajtársi szeretettel küldjük élete harcterére”. (Az Est hármaskönyve, 1930. I–III. Szerk. Mikes Lajos. I. A férfi könyve. Bp. é. n.)

¹¹⁰ Viszont például „A nők és a biztosítás” című reklám cikk legalábbis ambivalens e tekintetben: egyfelől leszögezi, hogy ma már a középosztálybeli nők közül is mind többen dolgoznak, másfelől viszont kijelenti, hogy minden változás ellenére a „családi tűzhely melegének és az otthon szépségének [...] fenntartása” ma is a „legszebb és legnemesebb női feladat”. És éppen ezért a nő dolga biztosítást kötni. (Az Est hármaskönyve 1930. II. A nő könyve. 203–206.)

¹¹¹ *Sz. n.*: A dolgozó nő. Uo. 1–26.; fotók: 2., 3., 4., 5., 6., 7., 9., 11., 13., 14., 15., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 25.

ja lett, és ugyanakkor ambivalens-elutasító módon ábrázolta a különféle új női típusokat.

Miről is van szó?

A szokásos ajánló szerint a címzett „A magyar nő”, a munkahelyeken és otthon dolgozó, nevető, vigasztaló nő, azaz „a magyar Nő, a magyar Anya” volt, aki egyenlő a „magyar Jövő”-vel. A szemben lévő páros oldalon viszont a képről egy igazi modern lány néz vissza: erősen sminkelt az arca, haja szőke és félrefésült. A naptárrész képei közül a januárt sielő, a júniust rövidnadrágos és ujjatlan trikót viselő nők jelenítik meg, a februárt bálozó férfiak és nők, a májust pedig népviseletben tojást festő nők. Az ambivalenciát ennél határozottabban mutatják a naptárrész egy-egy oldalas szövegei (páros oldalon a naptár képpel, a páratlanon egy-egy női típus bemutatása). A pesti nőről szóló leírás szerint ő átmenet Párizs és a Kelet között: „Tud főzni, mint a régi nagyszonyok, hímez, mint a német néni, s regényt olvas, mint a francia nő, *sportol, mint az amerikai flapper*, otthon ül, mint Keleten szokás, s folyton az utcán van, mint a párizsi nő.” Benne minden európai nő jó tulajdonságai összesűrűsödnek; Párizsból való a kalapja és az illatszere, „ruhája vonala Londonból, *viselni tudása New Yorkból, cipője tán egyenesen Hollywoodból*” származik. De „mindez a sok idegensége lefejlék róla a bizalmas együttlétben”, ahol és amikor csak egy nő marad.¹¹²

Ugyanerről a témáról ugyanezt az ábrázolási módot követve szól a „Pesti nő, párizsi nő, német nő, szláv nő” című hosszabb írás. Ez az „ismétlés” arra utal, hogy általánosabban érzékelt jelenséggel állunk szemben, hiszen a szerzők valamiféle, a globalitás körülményei között zajló uniformizálódást rögzítettek. „A nők elnemzetköziesedtek — sokkal jobban, mint a férfiak” — írta a szerző Pálmai Jenő. Ennek oka a divat és film — elsősorban az amerikai és a francia film —, amely „uniformizálta őket”. Szerb Antalhoz hasonlóan úgy fogalmazott, hogy „A világ női ma a mozi sötétjében készítik egyéniségüket. A pesti nő annyi amerikai filmet látott már, hogy gyakran flapperebb a flappernél [...] Amikor Pesten kulminált a garboizmus, ezerszámra futkostak az uccán a kábító Gréták” – majd ez megismétlődött, amikor tízezren utánozták Marlene Dietrichet.¹¹³ (A cikkhez mellékelt tíz fotó mind női filmsztárt ábrázol, ami csak megerősíti, de kicsit ki is egészíti Pálmai szövegét: a populáris média általában erősíti a sztárok kultuszát, és ezen keresztül általában erősíti a „nemzetközi” női identitásmintákat.)¹¹⁴

Visszatérve a hármaskönyv kalendárium-részéhez: a „Pesti nő” ábrázolásmódjának egy eleme köszön vissza a „sport-lady” bemutatásakor: eszerint a modern lány valójában ugyanaz a régi nő, aki volt, és csak a férfi kedvéért ölti magára az újabb és újabb álcákat, szíve mélyén azonban ugyanolyan, mint a régebbi nők voltak. A sportoló nőben van „némi férfiasság, de csak azért, hogy aztán annál jobban érvényesüljön nőisége” – írja a szerző, aki azzal bátorítja „férfitársát”, hogy az amazon „[sport]kosztümjeiből” „az örök nőt” lehet „ki-

¹¹² Az Est hármaskönyve 1935 i. m. 15. (Kiemelések tőle – S. B.)

¹¹³ Pálmai Jenő: Pesti nő, párizsi nő, német nő, szláv nő. Uo. 125.

¹¹⁴ Uo. 125–129.

hámoz[ni]”, aki a szerelem hatására úgyis „édes kis mama” lesz. Az a nő viszont, akiben nincs benne valahol az „édes kis mama”, önző: ilyen a vízparton napozó „pigment nő” (a napozás divatja az 1920-as évek végén jelent meg).¹¹⁵ A mi fogalomhasználatunk szerinti modern lány eme típusa „víz- és csókálló, mint a rúzs, amit használ; a pigment nőnek nem kell a gyerek és nem kell a választójog; nem háziasszony és nem kereső nő”.¹¹⁶ A semmire se jó, lusta nőként ábrázolt napozó modern lányon kívül ebben a kötetben a „fiatal vagy kevésbé fiatal mindkét nembeli jampecek” is megkapták a magukét. Őket erkölcstelen életük miatt bírálták, mondván: amikor ők „víkendeznek”, nem az angol mintát követik, hanem „divatos és pikáns társasjáték-jelleg[ű]” dolgot játszanak, azaz flörtölnek.¹¹⁷

Másutt is lelepleződnék az „ilyen modern lányok”. Szép Ernő tárcanovellájában Stefi életét követjük nyomon az 1920-as évek közepétől kezdve. A fiatal Stefit Pistának kellett szólítani, mert csak így érezte magát embernek – azaz a többi lányhoz hasonlóan ember akart lenni, nem „tündér”: ám az „emberségük egyelőre annyiból állott, hogy cigarettáztak [... és] arcizomrándulás nélkül csevegtek az év legerősebb [azaz pikáns] regényeiről”, illetve „Pista kisasszony” rengeteg whiskyt ivott a strandon. A hősnő tehát egy modern lány, akit azonban nem csak a dohányzás, az ivás, a strand és a kissé erkölcstelen magatartás jellemez, hanem az irreális vágyak és a céltalan lődörgés az életben. Az elbeszélővel való minden találkozása alkalmával más és más tervei voltak ugyanis: először mérnökhallgatónak készült, azután bankban, majd könyvkötészetben dolgozott, fényképész lett Párizsban, később keramikus (mert „Az akkor kezdett az úrilányok közt elharapózni”), azután „végigvonaglott [...] egy mozgásművészeti kurzust”, és pilóta akart lenni – egészen az utolsó találkozásig, amikor is boldog anyaként babakocsit tolt (azaz amikor kibukott belőle a máshonnan ismerős boldog kis mama).¹¹⁸

Mivel itt nem csak a modern lány mint típus elutasításáról van szó, hanem a hármaskönyv mint sorozat általánosabb patriarchális „fordulatáról”, a továbbiakban az új nő típusának témájához visszatérve tárgyalom az évkönyvet.

Az 1935-ös kötet tartalmazza például Vaszary Gábor „A nő legyen újra nő” című írását (az illusztrációkat is a szerző készítette), amely a nők és férfiak egyenlőségét is tagadta, és a nők hivatását a szeretet–gyerekszülés–gyereknevelés hármásával írta le. Mint az előző fejezetben láttuk, a konzervatív és a liberális világnézetű új nők önleírása szerint az anyaság és az önmegvalósítás (ritkábban még az önálló élet is) összebékíthető – ezzel szemben Vaszary ábrázolása szerint a dolgozó nő törvényszerűen elhanyagolja az anyaságot. A férfiak és

¹¹⁵ *Nathalie Chahine*: A szépség. A húszas évek. In: A női szépség története. Bp. 2001. 115.

¹¹⁶ Az Est hármaskönyve 1935 i. m. 17., 19. (Kiemelések tőlem – S. B.) – Ugyanezt a gondolatot (a nő a férfi pillantása által lesz) egészen otrombán és ostobán írja le az a szerző, aki szerint a nő teste majdhogynem értéktelen (csontváza, fogazata, bőre stb. egy-két pengőért értékesíthető!), de „amit az ember képzelete ad hozzá ezekhez a reális dolgokhoz, az megér egymillió pengőt is”. (sz. n.: Mi az hogy nő? Uo. 43.)

¹¹⁷ Sz. n.: Weekend vagy víkend. Uo. 81.

¹¹⁸ Szép Ernő: Pista. Uo. 123.

nők szexuális egyenlőségét is tagadta, azzal érvelve, hogy az normális, ha egy férfinak sok nővel van kapcsolata – ám ha egy nő létesít kapcsolatot több férfival, akkor őt már züllöttnek kell tekinteni. Írása összegzésében az „antimodernista áramlat” visszatérését kívánta, illetve leszögezte: „Egyetlen radikális eszközzel lehetne megállítani ezt a kétségbeejtően nagy fejlődést: visszakényszeríteni a közéletből [itt: a nyilvános térből] az asszonyokat az otthonukba.”¹¹⁹

Vaszary mondanivalóját rajzaival is hangsúlyozta: hat képen rajzolt gyermeket (háromszor anyjával), egy képe a virágból kikelő-születő hosszú hajú nő motívumának variációja (utalás termékenységre és szépségre). Két képen pedig dohányzó nőt mutatott: egyszer egy olyan sorozat részeként, amelynek másik két darabján az említett „Vénusz születése”, valamint egy gyermek látható; egyszer pedig egyenes szoknyát viselő, karján botot tartó, kalapját köszöntésre emelő nőt. Azaz az első esetben a hagyományos értékekkel szembeállítva, olvasóját választásra „kényszerítve” ábrázolta, míg a második esetben a természetellenesnek gondolt és férfias attribútumokat halmozva és eltúlozva.¹²⁰

Az egyik női közreműködő, herceg Hohenlohe Ferencné a többi szerzőhöz nagyon hasonlóan írja le a modern lány típusút és helyét a társadalomban és a társas érintkezésben. A világháború előtti és utáni helyzetet hasonlította össze egymással, hogy kimutassa: a „boldog béke idejében” jobb volt. A háború utáni nő dolgozni kényszerül, emiatt „luxusasszonyból ember lett”, és szokásaiban és fizikai megjelenésében is a férfihoz kezd hasonlítani: „A *mai lány* fiús külsőt és modort vett fel [...] csípőnélküli, *fiús lány* lett [...] természetes és jókedvű *víkend-pajtás*, részt vesz a férfi fokozott sportszórakozásában”. Ennek azonban a férfi megváltozott igénye (is) az oka: őt nem érdekli „a dísz tárgy, a *formailag tökéletes* luxusasszony. Élete küzdelmében segítőtársat keres, pihenő óráira pedig pajtást, aki miatt nem kell zavartatnia magát.” A férfi igénye és az újféle nő életmódja tehát egymásra talált – de csak látszólag. A szerző úgy látta ugyanis, hogy a „jövő asszonya” talán élvezni fogja az önállóságot és a független életet választja, „de ha egy őszinte percében megkérdeznők az 1935 »önálló« *leányát*, hogy mi lelkének legmélyebb vágya – azt felelné, hogy: férj és otthon.”¹²¹

A másik női szerző, az író Bethlen Margit (Bethlen István felesége) szintén férfiasnak látta és láttatta a modern nőt. Ennek a mondjuk úgy férfias nőiességeknek jegyei a következők: a cigarettázás, a sízés, a mulatozás, a fizetett munka végzése, továbbá a „könnyedén” vett szerelem-szerelmi élet. Ezek forrása az, hogy „a *mai modern női típus* eszménye a férfi” – azaz az ilyen nő utánozni akarja a férfit. A probléma tehát újfent és itt is a férfias nő, ami a feminizmussal szembeni régi, első világháború előtti vád alapja is volt; a megoldás pe-

¹¹⁹ Vaszary Gábor: A nő legyen újra nő. Uo. 37., 41. – A férfiak és nők szexuális egyenjogúságának kérdésével foglalkozott Erdős Renée „A nagy sikoly” című 1923-as, nyolc kiadásban megjelent regénye is. (Az irodalomtörténész Bánhegyi Jób szerint Erdős regényeinek témája „a nő szexuális párbaja a férfival különféle alapadottságok és helyzetek között”. *Bánhegyi J.:* Magyar nőírók i. m. 111.) Általában is elmondhatjuk, hogy azokat a könyveket tekintették „botránykönyvnek”, amelyek nők „kalandjait” tárgyalták

¹²⁰ Uo. 35., 37., 39., 41.

¹²¹ Hohenlohe Ferencné: Donna Juana. Uo. 59., 61. (Kiemelések tőlem – S. B.)

dig — Bethlen Margit legalábbis így vélte — a nők felszabadítása, férfiasításuk nélkül.¹²²

Látható tehát, hogy a modern lány típusának magyarországi megjelenése és valamilyen mértékű elterjedése némely szerzőnél morális pánikot eredményezett: a nőiesség, illetve az erkölcsösség kérdését vetették fel, látták és mutatták problémásnak. Ennek kapcsán a pajtáság és az „ideális” női test témáját említeném még röviden, illetve ezekhez fűznék megjegyzést.

A férfi és a nő szerelmi-baráti viszonya, az úgynevezett pajtáság vagy pajtásházasság (ez utóbbit az évkönyv nem tárgyalta), az a kérdés tehát, hogy milyen következményekkel jár a korábnál közvetlenebb érintkezés a fiatal férfiak és a fiatal nők között, mind a két probléma (a nőiesség és az erkölcsösség) részeként tárgyalható. Az 1935-ös hármaskönyvben két szerző is kitért, utalt erre a weekendről szólva, illetve Bozzay Margit egy rövid kis írást szentelt a témának, amelyben a pajtáságot lehetetlenségnek mondta a férfi és a nő közötti természetes vágyak miatt.¹²³ Az évtized közepén ez már „rég” kérdésnek számíthatott, hiszen például ezt is tárgyalta Zilahy Lajos 1922-es regénye, a „Halálos tavasz” is (természetesen annak 1939-es filmváltozata újfent kitér erre). Ezek szerint az ábrázolások szerint a pajtáság veszélyes: a nők ilyen kapcsolatokban könnyen elveszíthetik nőies „bájukat”, aminek megítélése „természetesen” a férfin múlik (mint a Halálos tavaszban is látható).

Az „ideális” női test kérdése ugyancsak erkölcsi kérdés – illetve hazafias ügy is. A széles „ringó csípők” utáni vágyakozás ugyanis nem csak a „férfias nők” elutasítását jelenti, hanem a tánckari girl ideáljának, pontosabban a vékony nő divatjának elvetését is. A „szépségideál görli-izálód[ott]” azonban — írta Szerb Antal már 1928-ban —, amely gondolat megismétlődik az 1935-ös hármaskönyvben is: minden nő vágya, hogy „a legszebb amerikai görlökhöz hasonlít[son]”.¹²⁴ A vékonyság utáni vágy eredeti oka a nők „felszabadulása” — írta László Ernő. Érvéle szerint az emancipáció miatt a nők sokat vannak az otthonon kívül, a nyilvános térben, így fontosabb lett számukra a szépség, a jó megjelenés. A szépségideál pedig átalakult és időközben Európában is amerikai lett. Azaz — és ezt már Kemény Simon írta — a vékonyság régen a betegség tünete volt, ma már azonban cél.¹²⁵

Azt, hogy a vékony nő szépségideálja milyen „kényszert” jelentett, a hármaskönyvön kívül többek között a Hyppolit a lakáj című filmből is megismerhetjük (arra a jelenetre gondolhatunk, amikor Schneidernének össze kell szednie a padlóról a papírfecniket, mert a vékonyság úri dolog). „Negatív módon” pedig az Márkus Alfréd „Amerika” című slágeréből: „Amerika ezeremeletes

¹²² *Bethlen Margit*: Kislány a papa felöltőjében. A modern nő lelki világa. Uo. 137., 138. – A cikk érdekessége, ám témánkhoz most nem tartozik hozzá, a hajadonok gyerekszülésével foglalkozó kitétel. A társadalom támogatja a női önállóságot, a nő „önmagával való szabad rendelkezését” — írta Bethlen Margit —, de ha egy hajadon ennek a felfogásnak megfelelően gyermeket szül, akkor őt elítélik.

¹²³ *Bozzay Margit*: Barátság... szerelem. Uo. 190.

¹²⁴ *Dr. med. László Ernő*: Nők diktátora: a szépség. Uo. 192.

¹²⁵ *Kemény Simon*: A csúnya nő. Uo. 116.

mennyország, Amerikai, Amerika, [...] ahol hipp-hipp hurrá, istenuccse senki-nek se kell már a sovány nő.”¹²⁶

A vékony nő azonban — és ez már nem a hármaskönyvekből derül ki — nemcsak fiús, de nemzeti szempontból is veszélyes: a vékony nők kevésbé alkalmasak a szülésre. A sportolás pedig csak akkor elfogadható, ha nem öncél – írta egy férfi: „A női sportolás akkor felel meg igazában a céljának, ha a nő szervezetét az anyaságra készíti elő egészségének, fejlődésének, testi erejének és rugalmasságának fokozásával.”¹²⁷

A női test „felügyelete” témájához a testedzés, a fogyókúra és gyermekszülés mellett a divat problémájához is sorolható dohányzás és sminkelés, hajfestés kérdése tartozik hozzá. Az Est 1935-ös hármaskönyve e tekintetben megengedő: a dohányzó nő „régén” erkölcstelennek minősült, „ma” azonban már megszokott jelenség – olvasható egy helyütt.¹²⁸ „Ma” a furcsa, a szokatlan, a „pikáns” a divat, illetve szőke haj: így azután „ma” már elfogadott és divatos, hogy feketeszemű nők is szőkére festik a hajukat, ami korábban elképzelhetetlen és ízléstelen lett volna.¹²⁹

Mi magyarázhatja ezt az „engedékenységet”, ami feltűnő ellentétben áll például Gerely Jolán említett tanácsadó könyvével? Egyrészt az, hogy mint a reklámfotókból és reklámgrafikákból látszik, éppen a modern lány volt az a figura, amellyel a nőknek készített termékeket is reklámozták.¹³⁰ Másrészt az a tény, hogy az Új Időkben is rendszeresen modern lányok portréit közölték, arra utal: ez ilyen külső (ruházat stb.) nem feltétlen „a lázadás mint olyan jelképe” volt, hanem elterjedt középosztálybeli külső.¹³¹

Összefoglalás

A Horthy-kori tömegsajtóban a nőkről jobbra továbbra is férfiak írtak, ők ítélték meg, hogy mi a nőies. Ennek oka világos: a főállású újságírók és szerkesztők között az időkben végig kevés volt a nő (még a népszámlálás szerinti, azaz nem hivatásos újságírók között is 2% alatt maradt az arányuk).¹³² Az is látszik, hogy a hetilapok és a napilapok különféle kiadványai ambivalens módon viszonyultak az új nő és a modern lány típusaihoz, valamint a női szerepek és identitások szempontjából inkább a hibrid típusokat népszerűsítették, azaz

¹²⁶ Oly jól csúszik ez a banánhéj. Márkus Alfréd legnagyobb slágerei. Szerk.: Várhelyi Márton. Bp. 2004. A/3.

¹²⁷ *Stux Sándor*: A nők testedzése és a női testkultúra. Bp. 1931. 15.

¹²⁸ *Bodó Béla*: A nő és a cigaretta. Az Est hármaskönyve 1935 i. m. 114.

¹²⁹ *sz. n.*: Szőkék még mindig előnyben. Uo. 75. – A cím utalás a következő regényre: *Anita Loss*: Szőkék előnyben. Bp. é. n.

¹³⁰ Lásd például az 1929-es hármaskönyv II. kötetének hátsó borítóját, amelyen a Modiano-féle cigarettapapír Molnár C. Pál készítette reklám látható; a Modiano Miklós Andornak, Az Est-konzern tulajdonosának tulajdonában állt. Az 1935-ös kötetből többek között a Caola és Ovenall termékeket reklámozó modern lány mutatja ezt (i. m. 112.).

¹³¹ *Eric Hobsbawm*: A történelem „odalentről”. In: *Uő: A történelemről, a történetírásról*. Bp. 2006. 240.

¹³² *Sipos Balázs*: Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat. Bp. 2011. 184.

se nem a tradicionális, se nem a minden szempontból új női típusokat. A nemzetközi szakirodalomban népszerű hibriditás („vegyesalakúság”) és a kereszteződés-keresztezett típus fogalmai pontosan ezért tűnnek hasznosnak: felhívják a figyelmet arra, hogy amit átmenetnek gondolnánk, azt nem kivételnek kell tartanunk, hanem általánosnak, átlagosnak. Emiatt alkalmazható a Horthy-kor kapcsán (is) a konzervatív feminista kategóriája. És részben ugyanezért merül fel az a kérdés is, hogy meddig tekinthetjük valóban újnak a 19. század végén megjelent új nő típusát. Erre a választ részben éppen a médiareprezentációk elemzése adja meg: a látható idegenkedés mutatja, hogy a Horthy-korban még nagyon is újszerű, szokatlan volt az új nő, annak ellenére, hogy önmagát a nemzeti értelmezési keretet alkalmazva próbálta elfogadtatni. Ráadásul bizonyos jelek arra utalnak, mintha az 1930-as években a patriarchális irányba változott volna az ábrázolásmód (és nem csak az ábrázolásmód esetleges változásáról van szó, hiszen 1937-ben felmerült a nők választójogának szűkítése). Továbbá a Horthy-kor legvégén is használták a „totális” férfiuralom, azaz a nő alárendelt pozíciójának helyességét mutató régi értelmezéseket, például az Új Időkben.¹³³

Az ismertetett munkák némelyikét követve felmerülhet az a kérdés is, hogy vajon az újságokon (és a regényeken, filmekben) kívül léteztek-e Magyarországon modern lányok. A médiaelemzés eredménye természetesen nem az igencélő válasz, hanem az említett morális pánik azonosítása. Ennek a jelenségnek lépései a következők: „Egy csoport vagy egy bizonyos csoporthoz kapcsolódó jelenség az adott társadalom idealizált rendjét (hagyományos életmódját vagy alapvető értékrendszerét, konstruált, konszenzuális valóságát) fenyegető veszélyként tudatosul a társadalom tagjaiban. A média szenzációkeltő és leegyszerűsítő bemutatása nyomán a fenyegetést hordozó csoport könnyen azonosíthatóvá válik”, illetve a „fokozott intézményi és közfigyelemhatásra növekszik a jelenség regisztrált eseteinek száma”, ami továbbnöveli a veszélyérzetet és esetleg hatalmi fellépést eredményez.¹³⁴ Azaz a média sajátos logikája miatt feltehetően bizonyos társadalmi csoportok jelenlétét, és optikai csalódást okozhat. Igaznak tűnik ez a modern lányokra is.

Az tehát, hogy az elemzett cikkek és képek jelentős része a különösséget, az idegenszerűségét hangsúlyozta a modern lány ábrázolásakor, a populáris média működési logikájából következik. Ennek kapcsán emlékeztetni szeretnék arra, hogy olyan populáris lapokat vizsgáltam, amelyek a szórakoztató tartalmakat is kerestek. Ráadásul a fényképek kiválasztását és közlését részben a kínálat, részben a szenzáció hajkurászása határozta meg – még a szövegeknél is inkább. Az illusztrációk célja — amint egy korabeli (1938-as) amerikai leírás is megfogalmazta — a feltűnéskeltés intenzívebbé tétele volt, még komoly(abb) lapok esetében is (azaz a szöveg és a kép készítésének-közlésének logikája eltérhetett egymástól). Az intenzívebb feltűnéskeltést szolgálták az „olyan események és személyek fotói, amelyek banálisak, triviálisak, felszínesek, csiricsárék,

¹³³ Kádár Judit: „Otthonod az uradé” i. m. 83.

¹³⁴ Kitzinger Dávid: A morális pánik elmélete. Replika 40. (2000: 2.) 23–24.

buják, morbidok vagy együgyűek voltak”.¹³⁵ Magyarországról nézve ezekkel a jellemzőkkel bírtak az amerikai események, jelenségek, az azokról készített fotók, hiszen eltértek az európaiként elgondolt tulajdonságoktól, és például bujának, morbidnak vagy együgyűnek tűntek. (A Képes Pesti Hírlap olyan fotói igazolják ezt, mint az 1928-as első számban megjelent „Téli kép a verőfényes Kaliforniából, ahol a friss havon fürdőruhában sportolnak a nők” feliratú. És ugyanez igaz a Magyar Világhíradóra is).¹³⁶ A modern lány és az USA ábrázolásának összekapcsolódását és sztereotip ábrázolását a képek tehát talán a szövegeknél is jobban erősítették.

Legvégül arra utalnék, hogy a 20. század első fele is a globalitás kora. A társadalmi valóság kialakításában, formálásában (azaz például a nőiség, a női szerepek vagy a család jelentésének meghatározásában) nem csak magyarországi cselekvők vettek részt, hanem például francia és amerikai szerzők és művek is. Az új nő és a modern lány elfogadását-elfogadtatását ők is befolyásolták, elutasítását esetleg korlátozták; bizonyos egykorú nézetek szerint pedig hozzájárultak az (erkölcsi) probléma kialakulásához.

MODERN AMERICAN GIRL, NEW WOMAN AND HUNGARIAN LADY IN THE HORTHY ERA
A Media Historical Analysis from the Perspective of Women's History

by Sipos Balázs
 (Abstract)

The present study examines how the meaning of female-feminine was construed in Hungary under the Horthy regime, and how the type or types of modern women were represented. It does so by examining certain publications of two major newspaper publishers of the period, and more precisely those journals which were important from the perspective of female roles, that is, the popular media products and the journals edited for the female public. In these media texts the foreign (eg. American) examples were of a key importance, which is explained by the globalisation of the media industry already accomplished by the end of the 19th century; this involved in Hungary in the interwar period the continuous presence of foreign examples, and the reflection of globality. It is from this phenomenon that one of the questions posed by the study springs, namely how the increase of nationalism in the wake of the Trianon shock can be grasped in such a global „world”? How was the national framework of interpretation used when the aim was to facilitate the reception of a rather transnational type of a new or modern woman? Another problem addressed by the study is the means by which the reception of the new female types which spread in Hungary from the late 19th century was affected by the marked conservative turn which characterised the political regime after 1919.

¹³⁵ Idézi: Karin E. Becker: Photojournalism and Tabloid Press. In: Journalism and Popular Culture. Szerk. Peter Dahlgren – Colin Sparks. Thousand Oaks 1992. 133.

¹³⁶ Sipos Balázs: Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? Amerika-képek és -értelmezések a Horthy-korban. Médiakutató 14. (2013: 1. sz.) 21–41.